משנה · ראשונים · רמב״ם

הקדמת הרמב"ם למשנה

רבנו משה בן מימון [הרמב"ם]

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

הקדמת הרמב"ם למשנה

רבנו משה בן מימון [הרמב"ם]

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/הקדמת-הרמבם-למשנה/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611151759 של הספרייה.

תוכן העניינים

חלק א 4
חלק ב 6
חלק ג 8
חלק ד 9
חלק ה 9
חלק ו 9
חלק ז 10
חלק ח 16
חלק ט 20
חלק י 20
חלק יא 20
חלק יב 22
חלק יג 22
חלק יד 23
חלק טו 24
חלק טז 32
חלק יז 37
חלק יח 44
חלק יט 45
חלק כ 45
חלק כא 46
חלק כב 47
חלק כג 48
חלק כד 49
חלק כה 49
חלק כו 50
חלק כז 51
חלק כח 51
חלק כט 52

חלק א

הקדמה לרבינו משה בר מיימון ז"ל מסדר זרעים. הנאום יהודה בן שלמה הספרדי הידוע בן חריזי: **נקרא** נקראתי בעיר מרשילייא אשר על מבואת ים יושבת. ובית נתיבות נצבת. ובמבחר המקומות נחצבת. ושמעה יוצא בכל הארץ. ואליה גוים יבואו מאפסי ארץ. ושם קהל גדול מזרע הקדש. עובדי עבודת הקדש. מלאכתם מלאכת ה'. וערב ובקר שתולים בבית ה'. עולים במעלות גבוהים. אנשי חיל יראי אלהים. עומדים בארחות יושר ומעמידין. ומעלין בקדש ואין מורידין. ותהי עלי שם יד רבותי אציליה ושועיה. נקובי ראשית בחכמה וידועיה. לפרש להם בלשון הקדש פירוש המשניות שחיבר רב הגדול נר ישראל. וברבוץ התורה משנה ליקותיאל. הוא עץ הדעת אשר תאוה הוא לעינים. כגן ה' כארץ מצרים. אשר העלה מזוהר התלמוד מנורות. והיו למאורות. לפקוח עינים עורות. המחזיקים ידי גלות ספרד ופתח קבריהם. ונפח רוח חכמה בהם. ותבא בהם הרוח ויחיו ויעמדו על רגליהם: רבנא משה נ"ר בן הרב רבי מיימון ז"ל. לרב משה. יהודה כל מחבר ולפי מעיניו ידום ויחשה. נביא חכמות שמו נקרא ולא קם נביא חכמות בישראל כמשה: **וכאשר** דבריהם הבינותי. חשתי ולא התמהמהתי. ומצותם הקימותי. והעתקתי פירוש זה הרב. ללשון הקדש מלשון ערב. והפכתי מאוריו למזרח מן המערב. והשיבותי אל שפתנו הפניניה הפנימה החודרת. שפת ידיעת מליצתו החיצונה הקיצונה במחברת. והעתקתיו מלשון קדר הקודרת. אל לשון הזהב והאדרת. כי קנאתי לאלה הפרושים אשר ילדה התורה. ולהם משפט הבכורה. ויולדו על ברכי הגר שפחת שרי ותהי שרי עקרה. ותמהתי ואמרתי איך קדש וחול יחד נחבר וימשוך. ואיזה דרך ישכון אור וחשך. אבל כונת החכם היתה לתת לפתאים ערמה ולא חברו כי אם לאשר לא ידעו לשון הקדש כי אם הגרית. ולשונם חצי מדברת אשדודית. ואינם מכירים לדבר לשון יהודית. ועל כן התאמצתי. ועוז התאזרתי. והסירותי מאמר קדוש מלשונות זרים. ויצא למלוך מבית האסורים. ורחץ במים טהורים. ופשט את בגדיו ולבש בגדים אחרים. ומליו באמרי צחות העתקתי. ובצוף לשון קדש טעמו המתקתי. וזה משפט ההעתקה אשר אני נוטה אליה והדרך אשר אנכי הולך עליה. אני מעתיק ברוב המקומות מלה כנגד מלה. אבל ארוץ להשיג הענין תחלה. ולא אחדול לרדוף אחריו ולעוללהו במסלה. עד המקום אשר היה שם אהלו בתחלה. וכשאמצא בלשון ערב מלה בודדת. ועלי מורדת. ודרך מרי לוקחת. כשפחה בורחת. חלוצי זממי ירדפוה עד השברים. וכל רודפיה השיגוה בין המצרים. וכשיזדמן לי בלשון קדש מלה קשה בזולתה אמירנה. ומגבירה אסירנה. ומלכותה אתן לרעותה הטובה ממנה. וכל מלה מלשון ערב אשר אני רוצה לפרש. אזמן לה ארבע

מלות או שלש. והטובה אשר בכלן אדרוש. אבחור דרכם ואשב ראש. ומלשון קדש מליו המתוקים אלקט ואחטוף. ומראש יונקותיו רך אקטוף. כדי שיהיו דבריו נכנסין בלב המאזין. וכלם נכוחים למבין: וחכמי כל אומה הסכימו כי אין לאדם להעתיק ספר עד ידע ג' דברים סוד הלשון אשר יעתיק מגבוליה. וסוד הלשון אשר הוא מעתיק אליה. וסוד החכמה אשר הוא מפרש מליה: ובשלשה אלה חבל המליצה ירתק. וחוט המשולש לא במהרה ינתק. ואם לבו מן החכמה נעור וריק כגפן בוקק. והדעת ממני נשגבה. ועד השלשה לא בא. אשיב כל מאודי לשמור הענין. ולתקון הבנין. וזה יהיה קרבן שגגתי ובשניהן אצא ידי חובתי. והאל המגלה עלומים ומרנין לשון אלמים. ינצור לשוני בהגיוני. ויהיה עם פי בהטיפי. ויהיו לרצון אמרי פי. כמו שידעתי כי חנוניו המה חנונים. ומלומדיו הם מלומדים. כמו שנאמר ויאמר אני אעביר כל טובי על פניך וקראתי בשם ה' לפניך וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם:

התקבצו חכמים ועמדו על עמדכם. כי זבד טוב אזבדכם. לכו בנים שמעו לי יראת ה' אלמדכם. שמעו שמוע אלי ואכלו טוב. ותהיה נפשכם כגן רטוב. מי האיש החפץ חיים אוהב ימים לראות טוב. אשר לא העלה עליו [א] מלך גדול ולא שחת תחתיו ולא השיאוהו משאיו ולא היה ממפותיו. וישם על לבו אשר לא יתגאל בפת בג המלך וביין משתיו. יסור הנה אל טבחי אשר טבחתי. ואל ייני אשר נסכתי. ואל שולחני אשר ערכתי. לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי: והנה בו מכל פרי מגדים חדשים גם ישנים ויין הרקח עסיס הרמונים. דובב שפתי ישנים. והוא תרומת ייני. וראשית כל דגני. מדשתי ובן גרני. וייני מכרם קרן בן שמן. ולחמו לחם אבירים כל אוכליו חלקו ושמן. וטעמו כטעם לשד השמן. אכלו משמנים ושתו ממתקים בני. אכלו רעים שתו ושכרו נבוני. זה השלחן אשר לפני אדני. והוא פירוש המשנה אשר שננו אבותיכם. ובאור הגדרות אשר גדרו הרועים מנהלי עולותיכם. ועקרי היסודות אשר המה יסודותיכם. והמנהגות והגזרות והתקנות אשר תקנו בעלי גבורותיכם. מן היום אשר צוה ה' והלאה לדורותיכם: והנה הוא כמגדל דוד עומד על תליו. אלף המגן תלוי עליו. עם כל כלי מלחמות הגבורים. כל שלטי הגבורים **אני משה בן מיימון הספרדי** בניתיהו. ומים קדמונינו משיתיהו. ומספיר התוספתא סדתיהו. ובפוך ספרא רבצתיהו. ומזוהר ספרי טחתיהו. ובדברי הגאונים סמכתיהו. וככסף הצרוף זקקתיהו. ובמעבה לבי יצקתיהו. והנה הוא ככרם חמד ונטע שעשועים נטעתיהו. וימי וליילי נצרתיהו. ולרגעים השקיתיהו. עד אשר נצניו גמלו. ואשכלותיו בשלו: וכל הסמדר פתח. וכל עץ בו פורח. והדודאים נתנו ריח: פתחתי את שעריו ולא נעלתיהו. ויומם ולילה לא סגרתיהו. ולכל ישר ונבר שמעתיהו. ומנחה אל

התלמידים שלחתיהו. והנני אסרתיהו. על כל אשר מלין מעתיק. ליושבים לפני ה' יהיה לאכול לשבעה ולמכסה עתיק:

חלק ב

דע כי כל מצוה שנתן הקב"ה למשה רבינו ע"ה נתנה לו בפירושה. היה אומר לו המצוה ואחר כך אומר לו פירושה וענינה.וכל מה שהוא כולל ספר התורה. וענין למודו לישראל היה כפי שאומר (עירובין פ"ה דף נד:):

היה משה נכנס באהלו ונכנס אליו בתחלה אהרן ומשה היה אומר לו המצוה הנתונה לו פעם אחת ולימדהו פירושה.

ויסתלק אהרן ויחזור לימין משה רבינו ונכנסו אחריו אלעזר ואיתמר בניו והיה משה אומר להם מה שאמר לאהרן.

ויסתלקו וישב האחד לשמאל משה רבינו והשני לימין אהרן ואחרי כן יבאו שבעים זקנים וילמדם משה כמו שלמד לאהרן ובניו.

ואחרי כן יבאו ההמון וכל מבקש ה' וישם לפניהם המצוה ההיא עד ישמעו הכל מפיו.

נמצא אהרן שומע המצוה ההיא מפי משה ד' פעמים ובניו ג' פעמים והזקנים שני פעמים ושאר העם פעם אחת.

ויסתלק משה וחזר אהרן לפרש המצוה ההיא אשר למד ששמע מפי משה ד' פעמים כמו שאמרנו על כל הנמצאים.

ויסתלק אהרן מאתם אחרי ששמעו בניו המצוה ד' פעמים ג' מפי משה ואחד מפי אהרן.

וחוזרין אלעזר ואיתמר אחרי שנסתלק אהרן ללמד המצוה ההיא לכל העם הנמצאים ונסתלקו מללמד.

ונמצאו שבעים הזקנים שומעים המצוה ארבעה פעמים שתים מפי משה ואחת מפי אהרן ואחת מפי אלעזר ואיתמר.

וחוזרים הזקנים גם הם אחר כן להורות המצוה להמון פ"א נמצאו כל הקהל שומעים המצוה ההיא ארבעה פעמים פעם מפי משה ופעם מפי אהרן ושלישית מפי בניו ורביעית מפי הזקנים.

ואחרי כן היו כל העם הולכים ללמד איש לאחיו מה ששמעו מפי משה וכותבים המצוה ההוא במגלות וישוטו השרים על כל ישראל ללמוד ולהגות עד שידעו בגרסא המצוה ההיא וירגילו לקרותה ואח"כ למדום פירושי המצוה ההיא הנתונה מאת השם. והפירוש ההוא היה כולל ענינים והיו כותבים המצוה ולומדים על פה הקבלה.

וכן אמרו רבותינו ז"ל בברייתא (בת"כ) וידבר ה' אל משה בהר סיני מה תלמוד לומר בהר סיני והלא כל התורה כולה נאמרה מסיני. אלא לומר לך מה שמטה נאמרה בכלליה ופרטיה ודקדוקיה מסיני אף כל המצות כלליהן ופרטיהן ודקדוקיהן מסיני.
והנה לך משל שהקב"ה אמר למשה בסכות תשבו שבעת ימים (ויקרא כג):
אחר כן הודיע שהסוכה הזאת חובה על הזכרים לא על הנקבות ושאין החולים חייבין בה ולא הולכי דרך.
ושלא יהיה סכוכה אלא בצמח הארץ ולא יסככנה בצמר ולא במשי ולא בכלים אפילו מאשר תצמח הארץ. כגון הכסתות והכרים והבגדים.
והודיע שהאכילה והשתיה והשינה בה כלו חובה. ושלא יהיה בחללה פחות משבעה טפחים אורך על שבעה טפחים רוחב. ושלא יהיה גובה הסוכה פחות מעשרה טפחים.
וכאשר בא הנביא ע"ה נתנה לו המצוה הזאת ופירושה וכן השש מאות ושלש עשרה מצות הם ופירושם. המצות בכתב והפירוש על פה.
ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חדש בר"ח שבט הקהיל את העם ואמר להם הגיע זמן מותי ואם יש בכם מי ששמע הלכה ושכחה יבא וישאלני ואבאר אותה וכל מי שנסתפקה עליו שאלה יבא ואפרשנה לו כמו שנאמר (דברים א) הואיל משה באר את התורה הזאת לאמר.
וכן אמרו חכמים בספרי (פ' דברים) כל ששכח הלכה אחת יבא וישנה וכל שיש לו לפרש יבא ויפרש. ולקחו מפיו ברור ההלכות ולמדו הפרושים כל הזמן ההוא מר"ח שבט עד שבעה באדר.
וכשהיה לפני מותו החל לכתוב התורה בספרים וכתב י"ג ספרי תורה גוילים כולם מבי"ת בראשית עד למ"ד לעיני כל ישראל (ב"ב פ"ק דף טו) ונתן ספר לכל שבט ושבט להתנהג בו וללכת בחוקותיו והספר הי"ג נתנו ללוים ואמר להם לקוח את ספר התורה הזה (דברים לא).
אח"כ עלה אל ההר בחצי היום השביעי (ספרי פ' האזינו) לחדש אדר (מגילה דף יג:) כפי אשר דקדקה הקבלה.
והיה המקרה ההוא אשר קראו מות בעינינו בשביל שחסרנו ופקדנו אותו וחיים לו לכבוד המעלה שעלה אליה וכן אמרו (סוטה דף יג:) משה רבינו ע"ה לא מת אלא עלה ומשמש במרום והדברים באלו הענינים ארוכים מאד ואין זה מקומם.

וכאשר מת ע"ה אחר שהנחיל ליהושע מה שנאצל עליו מן הפירוש והחכים והתבונן בו יהושע ואנשי דורו. וכל מה שקבל ממשה הוא או אחד מן הזקנים אין לדבר עליו ולא נפלה בו מחלוקת.

ומי שלא שמע בו פירוש מפי הנביא ע"ה מן הענינים המשתרגים מהם הוציא דינים בסברות במדות השלש עשרה הנתונות על הר סיני שהתורה נדרשת בהם. ובאותם הדינים שהוציאום יש דברים שלא נפלה בהן מחלוקת אבל הסכימו עליהם ויש מהם מה שנפלה בו מחלוקת בין שתי דעות זה אומר בכה וזה אומר בכה זה סובר סברא ונתחזקה לדעתו וזה סובר סברא ונתחזקה לדעתו כי מדות ההיקש שעל דרך התוכחת יקרה בסברותיהם המקרה הזה.

וכשהיתה נופלת המחלוקת היו הולכים אחרי הרוב כמו שנאמר אחרי רבים להטות (שמות כג).

ודע שהנבואה אינה מועילה בפירושי התורה ובהוצאת ענפי המצות בשלש עשרה מדות אבל מה שיעשה יהושע ופנחס בענין העיון והסברא הוא שיעשה רבינא ורב אשי אבל יתרון הנביא ופעלו במצוה אם תשאל עליו הוא חי נפשי מן העיקרים הגדולים העצומים שעליו משען הדת ויסודה:

חלק ג

ואני רואה שזה המקום ראוי לבאר בו העיקר הזה. ואי אפשר אלא אחרי אשר נחלק טענת התיחס הנביאים לנבואה במה תצדק הנבואה שזה כמו כן עיקר גדול.

וכבר שגו בו כל המון האדם גם מתי מספר מידועיהם שהם מדמים בנפשם שהנבואה לא תתקיים לכל המתיחס אליה עד עשותו אות מופלא כגון אות מאותות משה רבינו ז"ל וישנה מנהג כמו שעשה אליהו זכור לטוב בהחיותו בן האשה האלמנה (מלכים א יז) או כמו שנודע לכל אדם מאותות אלישע עליו השלום.

וזה אינו עיקר אמת שכל מה שעשו אליהו ואלישע וזולתם מהנביאים מהאותות לא עשאום כדי לקיים נבואתם שהנבואה כבר נתקיימה להם קודם לכן. אבל עשו האותות ההם לצרכיהם ולרוב קרבתם אל הקב"ה השלים חפצם כמו שהבטיח לצדיקים ותגזר אומר ויקם לך (איוב כב) אבל תתקיים הנבואה במה שנספר בדבר שהחלנו לדבר בו.

ואומר בתחלה שעיקר דתנו בענין הנבואה על מה שאומר. והוא שהמתיחסים לנבואה נחלקים בתחלה לשני חלקים מתנבא בשם עכו"ם או מתנבא בשם: ונבואת עכו"ם תחלק לשני חלקים:

חלק ד

החלק הראשון שיקום נביא ויאמר כוכב פלוני נתן עלי רוחו ואמר לי עבוד אותי בכך או קרא אלי בכך ואענך. וכן אם יקרא בני איש לעבוד לבעל או לדמות מן הדמותים ויאמר הדמות הודיעני בכך והגיד לי כך וצוה עלי לצוות בעבודתו על ענין פלוני. כמו שהיו עושין נביאי הבעל ונביאי האשרה (מלכים א י"ח:י"ט):

חלק ה

והחלק השני שיאמר היה אלי דבר השם לעבוד הבעל הפלוני או להוריד כח מלכת השמים הפלוני לענין פלוני. ויגיד להם ענין מעניני העבודות והפעלים שעושים אותם עובדי העבודה ההיא כמו שנתיסד אצלנו בתורה. וגם זה מתנבא בשם עכו"ם שזה השם כולל מי שיאמר שהיא בעצמה צותה לעבוד אותה. או מי שיאמר שהקב"ה צוה לעבוד שום דבר מהם.

וכשנשמע מן המתיחס בנבואה אחת משני הדעות האלה והעידו עליו עדים כפי שנאמר בתורה דינו שיהרג בחנק. כמו שאמר הקב"ה (דברים יג) והנביא ההוא או חולם החלום ההוא יומת.

ואין לנו להביט להתיחסו לנבואה ולא נבקש ממנו אות ואפילו יעשה מן האותות והמופתים לקיים לו הנבואה מה שלא שמענו מופלאים מהם יחנק. ואין להביט לאותותיו שטעם קיום האותות ההם הוא שאמר הכתוב (שם) כי מנסה ה' אלהיכם אתכם.

ועוד השכל המכזיב עדותו יותר נאמן מעין שהוא רואה אותותיו שכבר נתבאר במופת אצל בעלי השכל שאין לכבד ולעבוד זולתי האחד הממציא כל הנמצאים והמתאחד בכלל השלמות:

והמתנבא בשם יחלק גם כן לשני חלקים:

חלק ו

החלק הראשון שיתנבא בשם האל ויקרא ההמון להאמין בו ויצוה על עבודתו ויאמר שהקב"ה הוסיף במצות מצוה או גרע מצוה מכלל המצות שאסף אותם ספר התורה. ואין הפרש בין שיוסיף ויגרע על הפסוק ובין שיוסיף ויגרע על הפירוש המקובל.

וענין שיוסיף או יגרע מן הכתוב כגון שיאמר שהקב"ה אמר אלי כי הערלה היא שתי שנים ואחר שתי שנים מותר לאכול הפירות הנטועות. או שיאמר הקב"ה אמר אלי

שהערלה אסור לאכול אותה ד' שנים חלף מה שאמר הקב"ה (ויקרא יט) שלש שנים יהיה לכם ערלים וכדומה לו.
או ישנה בקבלה כלום ואפילו יסייענו פשט הכתוב. כגון שיאמר שזה האמור בתורה (דברים כה) וקצותה את כפה הוא כריתת יד באמת ואינו קנס המבייש כמו שבא בקבלה ויסמוך הדבר ההוא לנבואה ויאמר שהקב"ה אמר לי שזו המצוה שאמר וקצותה את כפה הוא כפשוטו גם זה יהרג בחנק שהוא נביא שקר והוא סומך אל הקב"ה מה שלא אמר לו.
ואין להביט גם בזה לאות ולמופת שהרי הנביא אשר הראה כל אנשי העולם אותותיו והכניס בלבבנו להצדיקו ולהאמין בו כמו שאמר הכתוב (שמות יט) וגם בך יאמינו לעולם הוא הגיד לנו בשם הקב"ה שלא תבא מאת הבורא תורה אחרת מלבד זאת והוא מה שאמר (דברים ל) לא בשמים הוא.
ואמר בפיך ובלבבך לעשותו. וענין בפיך המצוה הידוע על פה. וענין בלבבך הסברות שהוציאו בעיון שהוא מכלל הכחות הנמשכות אל הלב.
והזהירנו גם כן מלהוסיף בהם ולגרוע מהם כמו שנאמר (שם יג) לא תוסף עליו ולא תגרע ממנו. ועל כן אמרו ע"ה (מגילה דף ב:) אין נביא רשאי לחדש דבר מעתה:
ואחר שידענו שטענתו טענת שקר על הקב"ה וסמך לו מה שלא דבר לו נתחייב להורגו כמו שאמר הכתוב (דברים יח) והנביא אשר יזיד וגו' ומת הנביא ההוא:

חלק ז

והחלק השני בענין הנביא כגון שיקרא לבני אדם לעבוד את השם ויצוה על מצותו ויזהיר לשמור התורה בלי תוספת ומגרעת כמו שאמר הנביא מסיים הנביאים (מלאכי ג) זכרו תורת משה עבדי ויבטיח למי שיעשנה בגמולות טובות ויזהיר לכל העובר עליה בעונש כמו שעשו ישעיה ירמיה יחזקאל וזולתם;
ויצוה בצווים ויאסור איסורים בדבר שאינו מן התורה כגון שיאמר הלחמו על עיר פלונית או עם אומה פלונית עתה כמו שצוה שמואל לשאול להלחם בעמלק (שמואל א טו).
או ימניע מלהרוג כמו שמנע אלישע ליהורם מהרוג חיל ארם הנכנס לשומרון כפי הענין הנודע (מלכים ב ו) וכמו שמנע ישעיה מלהביא המים מבית לחומה וכמו שמנע ירמיהו את ישראל מלכת [כמו שנזכר ירמיה כ"ט שהוא מנע אותם לבוא אל הארץ טרם מלאת שבעים שנה או שצ"ל לארץ מצרים (ירמיה מב טו):] לארץ ישראל. וכדומה לענין זה.

ובשביל זה כשיטעון הנביא טענת נבואה ולא יסמוך אותה לעכו"ם ולא יוסיף בתורה ולא יגרע ממנו אבל יאמר דברים אחרים כמו שספרנו נצטרך אז לבחון אותו כדי שיתבאר לנו עדותו.

שכל מי שנתקיימה עדות נבואתו ראוי לעשות כל מה שיצוה מדבר קטן ועד גדול. וכל העובר על צווי מצוויו חייב מיתה בידי שמים כמו שאמר הקב"ה במי שעובר על צווי הנביא (דברים יח) אנכי אדרוש מעמו. ואם לא תתקיים עדותו יומת בחנק.

וקיום עדות הנביא יהיה כפי שאגיד. כשיתיחס אדם לנבואה כמו שבארנו ויהיה הגון לה כגון שיהיה מאנשי החכמה והאמונה והנזירות והשכל ונועם המדות כאשר העיקר אצלנו שאין הנבואה שורה אלא על חכם גבור ועשיר (שבת פ"י דף צב.) ויתרונות רבות בזה הענין אי אפשר לכנוס אותם יחד והדבור בהם והראיה על כל אחת מהם בפסוקים מספרי התורה ובדברי נביאים ויצטרך לענין הזה ספר בפני עצמו ואולי השם יסייענו עליו עם מה שראוי להתחבר לענין ההוא.

ובהיות המתנבא הגון לנבואה כפי מה שראוי, נאמר לו הבטיחנו ביעודים והגד לנו דברים מאשר למדך הקב"ה ויגיד ויבטיח ואם יתקיימו יעודיו כולם אז נדע שכל נבואתו אמת.

ואם ישקר בה או נפל אחד מדבריו ואפילו דבר קטן נדע שהוא נביא שקר.

וזה כתוב בתורה בענין הבחינה הזאת (שם) וכי תאמר בלבבך איכה נדע את הדבר אשר לא דברו ה' אשר ידבר הנביא בשם ה' ולא יהיה הדבר ולא יבוא.

וכשיצדק לנו בהבטחה אחת או בשתים אין לנו להאמין בו ולומר שנבואתו אמת אבל יהיה ענינו תלוי עד ירבו מופתיו האמתים ככל אשר ידבר בשם ה' פעם אחר פעם.

ועל כן אמר בענין שמואל כשנתפרסם כי כל מה שידבר בא יבא כמו שנאמר (שמואל א ג) וידע כל ישראל וגו' כי נאמן שמואל לנביא לה'.

ולא היה מתחדש אצלם דבר שלא היו שואלים עליו לנביא ולולי היה מנהגם לשאול לנביאים בכל ענייניהם לא בא שאול לשאול לשמואל (שם ט) בעד אבידה שאבדה ממנו בהתחלת ענינו.

ואין ספק שהדבר כך. כי הקב"ה הקים לנו נביאים חלף הוברי שמים והמעוננים והקוסמים כדי שנשאלם בכללים ובפרטים ויודיעונו דברים נאמנים מהעתים כמו שיגידו הקוסמים ההם דברים שאפשר שיתקיימו ואפשר שלא יתקיימו כמו שנאמר (דברים יח) כי הגוים אשר אתה יורש וגו' נביא מקרבך מאחיך כמוני וגו'.

ובשביל ענינים אלו היו קוראים שם הנביא רואה כי היה רואה העתידות קודם היותם כמו שאמר (שמואל א ט) כי לנביא היום יקרא לפנים הרואה.
ופן יחשוב חושב ויאמר כי בקיום הודעת החדושים והעתידות תתקיים הנבואה לטוען אותה הנה כל הקוסמים והוברי שמים ובעלי הכחות הנפשיות יכולין לטעון טענת נבואה שאנו רואים אותם עין בעין כל היום מגידים מה שעתיד להיות.
וזה חי נפשי פרק גדול וראוי לבאר אותו כדי שיתבאר ההפרש בין דברי המתנבא בשם האלהים ודברי בעלי הכחות.
ואני אומר שהקוסמים והוברי שמים ואנשי החבורה ההיא יגידו העתידות ההויות אבל יצדקו קצתם וישקרו קצתם בהכרח וזה הדבר אנו רואים אותו תמיד ויסכימו עליו גם כן אנשי המלאכה ההיא ואותותם לא ינכרו.
אבל יתרון כל איש מהם על חבירו בהיות כל שקרי איש אחד פחות משקרי זולתו אך שיצדקו בכל דקדוקי העתידות זה אי אפשר להיות.
ובעלי הכחות האלו לא יכנו נפשם ולא יתהללו שיצדיקו בכל חלקי הדברים אבל אומרים שזאת השנה יהיה בצורת ושלא ירד גשם כלל ונמצא שיהיה בה גשם מעט. או יאמר שמחר ירד גשם ונמצא שירד ליום שלישי וכדומה לו וזה הדבר יקרה לו כשיהיה בקי מאד והן הידועים בשם אשר דברו עליהם בספריהם.
וזה ענין דברי ישעיהו לבבל (ישעיה מז) יעמדו נא ויושיעוך הוברי שמים החוזים בכוכבים מודיעים לחדשים וגו' ואמרו רבותינו מאשר ולא כל אשר.
ואין מיעודי הנביאים והבטחתם כן אבל יצדק הכל עד מלה אחרונה ולא יפול דבר מדבריהם לא קטן ולא גדול כל ימי עולם בכל אשר ידבר בו בשם האל. ועל כן כשישוב ריקם דבר מדבריו נדע שקרו. והוא מה שאמר (מלכים ב י) כי לא יפול מדבר ה' ארצה.
ולענין זה רמז ירמיהו בחולמים שיצדקו במראיתם שיהיו מודיעים מה שיראו להם החלומות על דרך נבואה והיה מוכיחם ומשחית טענותם באמרו (ירמיה כג) הנביא אשר אתו חלום יספר חלום ואשר דברי אתו ידבר דברי אמת מה לתבן את הבר נאם ה'.
ופירשו החכמים ענין הדבר הזה שהנבואה היא ברורה ואין בה תערובת מן הכזב כמו הבר המבורר מן התבן. והחלומות וכיוצא בהן מן הידעונים רובם כזב כתבן שיש בו גרגירי חטה. ואמרו (ברכות פ"ט דף נה) כשם שאי אפשר לבר בלא תבן כך אי אפשר לחלום בלא דברים בטלים.

ונשאר בכאן פרק גדול ראוי לנו לבארו. והוא שהנביא כשיתנבא בצרות ארצם או ירדו עליהם אבני אלגביש וכדומה לו ואחר כן לא יתקיים דבר מן הענין ההוא ורוחמו מן השמים ועמדו כל עניניהם בשלום ובשלוה.

לא יודע בו כזב הנביא ואין ראוי לומר שהוא נביא שקר ושיהיה חייב מיתה מפני שהקב"ה ניחם על הרעה ואפשר שעשו תשובה וסרו מנאצותם או איחר גמולם הקב"ה בחמלתו והאריך אפו להם עד זמן אחר כמו שעשה לאחאב באומרו על ידי אליהו (מלכים א כא) לא אביא הרעה בימיו בימי בנו אביא הרעה. או ירחם עליהם למען זכיות שקדמו להם. ולא אמר על דבר כזה לא יהיה הדבר ולא יבוא.

אבל אם הבטיח בבשורות טובות שיתחדשו לזמן קצוב ויאמר בשנה זו יהיה השקט ושלוה והיו בה מלחמות או אמר שנה זו תהיה גשומה וברוכה והיו בה רעב ובצורת וכדומה לו. נדע שהוא נביא שקר והתקיים ביטול טענתו ושקרו.

ועל זה אמר הכתוב (דברים יח) בזדון דברו הנביא לא תגור ממנו. ר"ל אל יפחידך ואל יבהילך מלהרגו אותו אמונתו וישרו וחכמתו אחרי שמלאו לבו להעיד דבר גדול כזה ודבר סרה על ה' יתברך.

שהקב"ה כשיבטיח אומר בבשורות טובות על ידי נביא אי אפשר שלא יעשה כדי שתתקיים נבואתו לבני אדם והוא מה שאמרו ע"ה (ברכות דף ז) כל דבר שיצא מפי הקב"ה לטובה אפילו על תנאי אינו חוזר בו.

אבל ענין פחד יעקב אחר שהבטיחו הקב"ה בבשורות טובות כמו שנאמר (בראשית כח) והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך והיה מפחד פן ימות כמו שנאמר (שם לב) וייירא יעקב מאד ויצר לו אמרו חכמים ז"ל בענין ההוא שהיה מפחד מעון שמא יהיה גורם לו מיתה והוא מה שאמרו (ברכות דף ד) קסבר שמא יגרום החטא.

יורה זה שהקב"ה מבטיח בטובה ויגברו העונות ולא יתקיים הטוב ההוא ויש לדעת שענין זה אינו אלא בין הקב"ה ובין הנביא אבל שיאמר הקב"ה לנביא להבטיח לבני אדם בבשורה טובה במאמר מוחלט בלא תנאי ואחר כן לא יתקיים הטוב ההוא זה בטל ואי אפשר להיות. בשביל שלא יהיה נשאר לנו מקום לקיים בו אמונת הנבואה והקב"ה נתן לנו בתורתו עיקר שהנביא יבחן כשיאמנו הבטחותיו.

ואל העיקר הגדול הזה רמז ירמיהו במחלוקתו עם חנניה בן עזור. מפני שירמיהו היה מתנבא לרעה ולמות ואמר שנבוכדנצר יגבר ויצליח ויחריב בית המקדש וחנניה בן עזור היה מתנבא לטובה ולשוב כלי בית ה' לירושלים המובאים בבלה ואמר לו ירמיהו כשנתוכח עמו על דרך העקרים השמורים שאם לא תתקיים נבואתו ולא יגבר נבוכדנצר

וישובו כלי בית ה' כמו שאתה אומר אין זה הדבר מכחיש לנבואתי אולי הקב"ה ירחם עליכם אבל אם לא יתקיים דבריך ולא ישובו כלי בית ה' בזה יתברר שנבואתך שקר ולא יתקיים לך נבואה עד יתקיימו היעודים הטובים שהבטחת בהם.

והוא מה שאמר (ירמיה כח) אך שמע נא הדבר הזה אשר אנכי דובר באזניך ובאזני כל העם הנביאים אשר היו לפני ולפניך מן העולם וינבאו אל ארצות רבות ועל ממלכות גדולות למלחמה ולרעה ולדבר הנביא אשר ינבא לשלום בבא דבר הנביא יודע הנביא אשר שלחו ה' באמת. ר"ל בדבר הזה שהנביאים ההם המתנבאים לטוב ולרע לא נוכל לדעת מכל הדברים שהתנבאו לרע אם צדקו בעדותם או כזבו. אבל יודע אמונת דבריהם כשיבטיחו בטובה ותתקיים.

וכשתתקיים נבואת הנביא ע"פ אשר יסדנו ויצא לו שם כמו שמואל ואליהו וזולתם יש לנביא ההוא יכולת לעשות בתורה דבר שלא יוכל כל בשר זולתו לעשותו. והוא מה שאני אומר כשצוה לבטל איזו מצוה מכל המצות ממצות עשה או יצוה להתיר דבר אסור ממצות לא תעשה לפי שעה חובה עלינו לשמוע לדברו ולעשות מצותו וכל העובר עליו חייב מיתה בידי שמים חוץ מעכו"ם וזה מפורש לחכמים בתלמוד.

והוא מה שאמרו (סנהדרין דף צ) בכל אשר יאמר לך נביא עבור על דברי תורה שמע לו חוץ מעכו"ם אבל על תנאי שלא יעמוד הדבר ההוא לעד ולא שיאמר כי הקב"ה צוה לבטל המצוה הזאת כל ימי עולם אבל יצוה לבטל המצוה לסבה וצורך שעה.

והנביא בעצמו כשישאלוהו בצוותו לעבור על מצוה מכל המצות אשר צוה ה' אותנו על ידי משה תהיה תשובתו שביטול זאת המצוה אינו קיים אבל ראוי לעשותה עתה בלבד לפי שעה כגון מה שיעשו ב"ד בהוראת שעה.

וכמו שעשה אליהו בהר הכרמל (מלכים א יח) שהקריב עולה בחוץ וירושלים עומדת ובה בית המקדש בנוי וזה מעשה כל העושה אותו בלא מצות הנביא חייב כרת והקב"ה הזהיר עליה בתורה (דברים יב) ואמר השמר לך פן תעלה עולותיך בכל מקום אשר תראה ועושהו חייב כרת כמו שאמר על המקריב בחוץ (ויקרא יז) דם יחשב לאיש ההוא דם שפך ונכרת.

אבל הוא ע"ה אולי ישאלוהו בשעת הקרבתו בהר הכרמל ויאמרו לו הנוכל לעשות כמעשה הזה כל ימי עולם היה אומר שאינה מותר וכל המקריב בחוץ חייב כרת אבל זה המעשה הוא לפי שעה לגלות בו שקרות נביאי הבעל ולהשבית מה שבידם.

וכמו שעשה אלישע בצוותו להלחם עם מואב להכרית כל עץ עושה פרי כמו שאמר (מלכים ב ג) וכל עץ טוב תפילו והשם מנענו מלעשות כן באמרו (דברים כ) לא תשחית

את עצה לנדוח עליו גרזן ואילו שאלו את אלישע אם בטלה המצוה הזאת ואם הותר לנו בעתיד לכרות האילנות העושות פרי כשנצור על עיר היה אומר שאינו מותר אבל זה המעשה נעשה עתה לענין צורך.

ואני אביא לך משל יתבאר בו זה העיקר בכל המצות: אילו איש נביא שנתבררה אצלנו נבואתו כמו שאמרנו יאמר לנו ביום שבת שנקום כולנו נשים ואנשים ונבעיר אש ונתקן בה כלי מלחמה ונחגור איש את כלי מלחמתו ונלחם עם אנשי מקום פלוני ביום זה שהוא יום שבת ונשלל שללה ונכבש נשיהם. היה חובה עלינו אנחנו המצטוים בתורת משה לקום מיד ולא נתעכב כאשר צונו ונעשה כל מה שצוה בזריזות ובחבה יתירה בלא ספק ובלא עכוב ונאמין בכל מה שנעשה ביום ההוא ואע"ג שהוא יום שבת מהדלקת האש ועשיית המלאכות וההריגה והמלחמה שהיא מצוה.

ונקוה עליה גמול טוב מהקב"ה בשביל שעשינו מצות הנביא שהיא מצות עשה לעשות דברו כמו שנאמר על ידי משה (דברים יח) נביא מקרבך מאחיך כמוני יקים לך ה' אלהיך אליו תשמעון.

ובאה הקבלה (סנהדרין דף צ) בכל אם יאמר לך הנביא עבור על דברי תורה שמע לו. חוץ מעכו"ם כגון אם יאמר לנו עבדו היום הזה בלבד זה הצלם או הקטירו לזה הכוכב בשעה זאת לבדה יהרג ואין לשמוע ממנו.

ואם איש יחשוב בלבו שהוא צדיק וירא שמים ויהיה זקן בא בימים ויאמר הנה אני זקנתי באתי בימים ולי שנים כך וכך ולא עברתי בהם על מצוה מכל המצות לעולם ואיך אקום ביום זה שהוא יום שבת ואעבור על איסור סקילה ואלך להלחם ואני אין בי יכולת לעשות טובה או רעה וימצאו אחרים במקומי ובני אדם רבים לעשות הדבר הזה. האיש ההוא מורד ועובר על דברי האל והוא חייב מיתה בידי שמים מפני שעבר על אשר צוה הנביא.

ומי שצוה השבת הוא צוה לשמוע אל דברי הנביא ומה שיגזור וכל העובר על דברו חייב כמו שזכרנו. והוא מה שאמר הכתוב (שם) והיה האיש אשר לא ישמע אל דברי אשר ידבר בשמי אנכי אדרוש מעמו.

ובכלל זה כל מי שיקשור קשר קיים ביום שבת זה בעשותו המלאכות האלה ממה שלא יצטרך להית לו עזר בעשיית המצוה אשר צוה הנביא חייב סקילה.

וזה הנביא אשר צונו מה שצוה ביום שבת זה ועשינו דברו אם יאמר לנו שתחום שבת אלפים אמה פחות אמה או אלפים אמה ואמה ויסמוך הדבר ההוא שעל דרך נבואה נאמר לא על דרך עיון וסברא. נדע שהוא נביא שקר ויהרג בחנק.

ועל זה הענין יש לך שתהיה סובר כל מה שיצוה אותך בו הנביא. וכל שתמצא במקרא מענין הנביא שהוא סותר דבר מן המצות. וזה העיקר מפתח לכל הענין ההוא.
ובזה לבדו יבדל הנביא משאר בני אדם במצות. אבל בעיון ובסברא ובהשכל המצות הוא כשאר החכמים שהם כמוהו שאין להם נבואה. שהנביא כשיסבר סברא ויסבר כמו כן מי שאינו נביא סברא ויאמר הנביא כי הקב"ה אמר אלי שסברתי אמת לא תשמע אליו רק אלף נביאים כלם כאליהו ואלישע יהיו סוברין סברא אחת ואלף חכמים וחכם סוברין הפך הסברא ההיא. אחרי רבים להטות והלכה כדברי האלף חכמים וחכם לא כדברי האלף הנביאים הנכבדים.
וכן אמרו החכמים (חולין קכד.) האלהים אילו אמרה לי יהושע בן נון בפומיה לא צייתנא ליה ולא שמענא מיניה. וכן עוד אמרו (יבמות דף קב.) אם יבוא אליהו ויאמר חולצין במנעל שומעין לו בסנדל אין שומעין לו. ירצו לומר שאין להוסיף ואין לגרוע במצוה על דרך נבואה בשום פנים וכן אם יעיד הנביא שהקב"ה אמר אליו שהדין במצוה פלונית כך וכי סברת פלונית היא אמת יהרג הנביא ההוא שהוא נביא שקר כמו שיסדנו.
שאין תורה נתונה אחרי הנביא הראשון ואין להוסיף ואין לגרוע כמו שנאמר (דברים ל) לא בשמים היא. ולא הרשנו הקב"ה ללמוד מן הנביאים אלא מן החכמים אנשי הסברות והדעות. לא אמר ובאת אל הנביא אשר יהיה בימים ההם אלא ובאת אל הכהנים הלוים ואל השופט (שם יז) וכבר הפליגו החכמים לדבר בענין זה מאד והוא האמת:

חלק ח

וכאשר מת יהושע בן נון ע"ה למד לזקנים מה שקבל מן הפירוש ומה שהוציאו בזמנו מן הדינים ולא נפל עליו מחלוקת. ואשר נפל בו מחלוקת פסקו בו הדין על פי רוב הזקנים. ועליהם אמר הכתוב (יהושע כד) וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע. ואחר כן למדו הזקנים ההם מה שקבלו מפי יהושע אל הנביאים ע"ה והנביאים למדו זה לזה.
ואין זמן שלא היה בו התבוננות וחדוש הענינים. והיו חכמי כל דור משימים דברי הקודמין עיקר והיו לומדין מהם ומחדשים ענינים. והעיקרים המקובלים לא נחלקו בהם.
עד הגיע הזמן לאנשי כנסת הגדולה והם חגי זכריה ומלאכי ודניאל וחנניה מישאל ועזריה ועזרא הסופר ונחמיה בן חכליה ומרדכי וזרובבל בן שאלתיאל ונלוו לאלה הנביאים השלמת מאה ועשרים זקן מן החרש והמסגר ודומיהם והתבוננו גם הם כאשר

עשו הקודמים להם וגזרו גזירות ותיקנו תקנות והאחרון מן החבורה הטהורה ההיא הוא ראשית החכמים הנזכרים במשנה והוא שמעון הצדיק והיה כהן גדול בדור ההוא.
וכאשר הגיע הזמן אחריהם אל רבינו הקדוש ע"ה והיה יחיד בדורו ואחד בזמנו איש שנמצאו בו כל החמודות והמדות הטובות עד שזכה בהם אצל אנשי דורו לקרותו רבינו הקדוש ושמו יהודה.
והיה בחכמה ובמעלה בתכליתם כמו שאמרו (גיטין דף נט.) מימות משה רבינו ועד רבי לא ראינו תורה וגדולה במקום אחד. והיה בתכלית החסידות והענוה והרחקת התענוגים כמו שאמרו גם כן (סוטה דף מט:) משמת רבי בטלה ענוה ויראת חטא.
והיה צח לשון ומופלג מכל האדם בלשון הקדש עד שהחכמים ע"ה היו לומדים פירוש מה שנשתבש עליהם מאותיות המקרא מדברי עבדיו ומשרתיו וזה מפורסם בתלמוד (בר"ה דף כו:).
והיה לו מן העושר וההון ורחב היכולת מה שנאמר בו אהורייריה דרבי הוה עתיר משבור מלכא (ב"מ דף פה.) וכן הרחיב הוא על אנשי החכמה ומבקשיה ורבץ תורה בישראל ואסף ההלכות ודברי החכמים והמחלוקות המקובלות מימות משה רבינו עד ימותיו.
והיה הוא בעצמו מן המקבלים שהוא קבל משמעון אביו. ושמעון מגמליאל אביו (א). והוא משמעון. והוא מהלל. והוא משמעיה ואבטליון רבותיו. והם מיהודה בן טבאי ושמעון בן שטח. והם מיהושע בן פרחיה ונתאי הארבלי. והם מיוסי בן יועזר איש צרידה ויוסי בן יוחנן. והם מאנטיגנוס איש סוכו. והוא משמעון הצדיק. והוא מעזרא שהיה משירי אנשי כנסת הגדולה. ועזרא מברוך בן נריה רבו. וברוך מירמיה.
וכן קיבל ירמיה בלי ספק מאשר קדמוהו מן הנביאים נביא מפי נביא עד הזקנים המקבלים מפי יהושע בן נון והוא מפי משה.
וכאשר כלל הדעות והדברים החל לחבר המשנה שהיא כוללת פירוש כל המצות הכתובות בתורה. מהם קבלות מקובלות מפי משה ע"ה. ומהם דעות הוציאום בדרך הסברא ואין עליהם מחלוקת. ומהם דעות שנפלה בהם מחלוקת בין שתי הסברות וכתב אותם במחלוקותיהם פלוני אומר כך ופלוני אומר כך.
ואלו היה האחד חולק על רבים היו נכתבין דברי האחד ודברי הרבים ונעשה הדבר ההוא לענינים מועילים מאד ונזכרו במשנה (בעדיות פ"א) ואני אזכרם.
אבל אחרי עיקר גדול ראיתי לזכרו והוא שיוכל אדם לומר אם הם פירושי התורה כפי אשר יסדנו מקובלים מפי משה כמו שאמרנו מדבריהם כל התורה נאמרו כללותיה

ופרטותיה ודקדוקיה מסיני אם כן מה אלו ההלכות היחידות שנאמר בהם הלכה למשה מסיני.

וזה עיקר יש לך לעמוד על סודו. והוא שהפירושים המקובלים מפי משה אין מחלוקת בהם בשום פנים שהרי מאז ועד עתה לא מצאנו מחלוקת נפלה בזמן מן הזמנים מימות משה ועד רב אשי בין החכמים כדי שיאמר אחד המוציא עין חבירו יוציאו את עינו שנאמר עין בעין ויאמר השני אינו אלא כופר בלבד שחייב לתת.

ולא מצאנו גם כן מחלוקת במה שאמר הכתוב (ויקרא כג) פרי עץ הדר כדי שיאמר אחד שהוא אתרוג ויאמר אחד שהוא חבושים או רמונים או זולתו. ולא מצאנו גם כן מחלוקת בעץ עבות שהוא הדס.

ולא מצאנו מחלוקת במאמר הכתוב (דברים כה) וקצותה את כפה שהוא כופר. ולא במה שאמר הכתוב (ויקרא כא) ובת איש כהן כי תחל לזנות וגו' באש תשרף שזו הגזירה אין לנו לגזור אותה אלא אם תהיה אשת איש עכ"פ.

וכן גזירת הכתוב (דברים כב) בנערה אשר לא נמצאו לה בתולים שיסקלוה לא שמענו חולק בה ממשה ועד עתה על מי שאמר שזהו לא יהיה אלא אם היתה אשת איש והעידו עדים עליה שאחר הקידושין זנתה בעדים והתראה.

וכיוצא בזה בכלל המצות אין מחלוקת בהן שכולן פירושים מקובלים מפי משה. ועליהם ועל דומיהם אמרו כל התורה נאמרה כללותיה ופרטותיה ודקדוקיה מסיני.

אבל אע"פ שהן מקובלין ואין מחלוקת בהם מחכמת התורה הנתונה לנו נוכל להוציא ממנה אלו הפירושים בדרך מדרכי הסברות והאסמכתות והראיות והרמזים המצויים במקרא.

וכשתראה אותם בתלמוד מעיינים וחולקין זה על זה במערכת העיון ומביאין ראיות על אחד מאלו הפירושים והדומה להן כגון מה שאמר במאמר הכתוב פרי עץ הדר אולי יהיה רמונים או חבושים או זולתם עד שהביאו ראיה עליו ממה שנאמר פרי עץ הדר (מסכת סוכה פרק ג דף לה.) ואמר עץ שטעם עצו ופריו שוה. ואמר אחר פרי הדר באילנו משנה לשנה ואמר אחר פרי הדר על כל מים אלו הראיות לא הביאו מפני שנשתבש עליהם הענין עד שנודע להם מהראיות האלה. אבל ראינו בלא ספק מיהושע עד עתה שהאתרוג היו לוקחים עם הלולב בכל שנה ואין בו מחלוקת אבל חקרו על הרמז הנמצא בכתוב לזה הפירוש המקובל.

וכן הוא (שם דף לב) ראייתם על ההדס וראייתם על דיני אברים בעונש ממון (בבא קמא דף פג) והוא מה שחייב למי שהשחית אבר מאברי חבירו וראייתם גם כן על בת איש

כהן הנזכרת לשם שהיא אשת איש. (סנהדרין דף נ:) וכל הדומה לו שהוא נוהג על העיקר הזה.

וזה ענין מה שאמרו כללותיה ופרטותיה רצו לומר הענינים שנוכל להוציאם בכלל ופרט ובשאר י"ג מדות והם מקובלים מפי משה מסיני וכולם אע"פ שהם מקובלים מפי משה לא נאמר בהם הלכה למשה מסיני שאין לומר פרי עץ הדר הוא אתרוג הלכה למשה מסיני או חובל בחברו משלם ממון הלכה למשה מסיני.

שכבר נתברר לנו שאלו הפירושים כולם מפי משה ויש להם רמזים במקרא או יוציאו אותם בדרך מדרכי הסברא כמו שאמרנו ועל כן כל דבר שאין לו רמז במקרא ואינו נקשר בו ואי אפשר להוציאו בדרך מדרכי הסברא עליו לבדו נאמר הלכה למשה מסיני.

ובשביל זה כשאמרנו שיעורין הלכה למשה מסיני הקשו עלינו (ברכות דף מ.) ואמרו מפני מה אתם אומרים שהם הלכה למשה מסיני והנה שיעורין נרמז עליהם בפסוק באמרו ארץ חטה ושעורה (דברים ח) תהיה התשובה שהיא הלכה למשה מסיני ואין לשיעורין עיקר להוציא אותם ממנו בדרך סברא ואין להם רמז בכל התורה אבל נסמכה זאת המצוה לזה הפסוק לסימן כדי שיהא נודע ונזכר ואינו מענין הכתוב.

וזה ענין מה שאמרו קרא אסמכתא בעלמא בכ"מ שיזכרוהו.

ואני אכלול בכאן רוב הדינין שנאמר בהן הלכה למשה מסיני ואפשר שיהיה הכל (ג) ויתבאר לך אמיתת מה שאמרתי שאין מהם אפי' אחת שהוציאוהו בדרך סברא ואי אפשר לסמוך אותה לפסוק אלא על דרך אסמכתא כמו שבארנו ולא מצאנו לעולם שחקרו בהן סברות או הביאו עליהם ראיות אלא לקחום מפי משה כמו שצוה אותו הקדוש ברוך הוא:

[חציץ] לוג שמן לתודה ורביעית (יין) [שמן] לנזיר י"א ימים שבין נדה לנדה הלכה למשה מסיני. גוד ולבוד ודופן עקומה הלכה למשה מסיני.

שיעורין חציצין ומחיצין הלכה למשה מסיני.

תפילין על קלף ומזוזה על דוכסוסטוס וספר תורה על הגויל הלכה למשה מסיני.

שי"ן של תפילין וקשר של תפילין ורצועות שחורות ותפילין מרובעות ומעברתא דתפילין הלכה למשה מסיני.

נכרכות בשערן ונתפרות בגידין הלכה למשה מסיני.

כותבין ס"ת בדיו ומסורגל הלכה למשה מסיני.

פחותה מבת שלש שנים אין ביאתה ביאה הלכה למשה מסיני.

העושה שדהו שני מיני חטין עשאן גורן אחת נותן פאה אחת שני גרנות נותן שתי פאות הלכה למשה מסיני.
זרעוני גינה שאין נאכלין מצטרפין אחד מעשרים וארבעה בנופל לתוך בית סאה הלכה למשה מסיני.
עשר נטיעות מפוזרות לבית סאה חורשין כל בית סאה בשבילן הלכה למשה מסיני.
עגול של דבילה שנטמא מקצתו תורמין מן הטהור שיש בו הלכה למשה מסיני.
החזן רואה מהיכן התינוקות קוראין הלכה למשה מסיני.
האשה חוגרת בסינר בין מלפניה בין מלאחריה הלכה למשה מסיני.
ביין התירו לערב קשה ברך הלכה למשה מסיני.
עמון ומואב מעשרין מעשר עני בשביעית הלכה למשה מסיני.
ובכל מקום שיבוא אחת מאלו ההלכות במה שאנו עתידים לפרש מן המשנה שם אפרשנה במקומה בעזרת השם.
לפיכך היו חלקי הדינין המיוסדים בתורה על העיקרים האלה שהקדמנו נחלקים לחמשה חלקים:

חלק ט

החלק הראשון פירושים מקובלים מפי משה ויש להם רמז בכתוב ואפשר להוציאם בדרך סברא וזה אין בו מחלוקת אבל כשיאמר האחד כך קבלתי אין לדבר עליו:

חלק י

החלק השני הם הדינים שנאמר בהן הלכה למשה מסיני ואין ראיות עליהם כמו שזכרנו וזה כמו כן אין חולק עליו:

חלק יא

החלק השלישי הדינין שהוציאו על דרכי הסברא ונפלה בם מחלוקת כמו שזכרנו ונפסק הדין בהן על פי הרוב וזה יקרה כשישתנה העיון ומפני כך אומרים (יבמות דף עו:) אם הלכה נקבל ואם לדין יש תשובה.
אבל נפלה המחלוקת והעיון בדבר שלא נשמע בו הלכה ותמצא בכל התלמוד שהם חוקרים על טעם הסברא שהוא גורם המחלוקת בין החולקים ואומרים במאי קא מיפלגי או מאי טעמא דר' פלוני או מאי בינייהו.

והם מביאים אותו על ענין זה ברוב מקומות. וזוכרים הטעם הגורם למחלוקת כגון שיאמרו רבי פלוני מחזיק טענה פלונית. ופלוני מחזיק טענה פלונית וכדומה לו.
אבל מי שיחשוב שהדינין שנחלקין בהם כמו כן מקובלים מפי משה וחושבים שנפלה המחלוקת מדרך טעות ההלכות או מפני שאחד מהם קבל קבלה אמת והשני טעה בקבלתו או שכח או לא שמע מפי רבו כל מה שצריך לשמוע ויביא ראיה על זה מה שנאמר (סנהדרין דף פח:) משרבו תלמידי שמאי והלל שלא שמשו כל צרכן רבתה מחלוקת בישראל ונעשית תורה כשתי תורות זה הדבר מגונה מאד.
והוא דברי מי שאין לו שכל ואין בידו עיקרים ופוגם באנשים אשר נתקבלו מהם המצות וכל זה שוא ובטל. ומה שהביאו להאמין באמונה הזאת הנפסדת הוא מיעוט הסתכלותו בדברי החכמים הנמצאים בתלמוד שהם מצאו שכל הפירוש המקובל מפי משה הוא אמת ולא נתנו הפרש בין העיקרים המקובלים ובין תולדות הענינים שיוציאו אותם בעיון.
אבל אתה אל יכנס בלבך ספק שמחלוקת ב"ש וב"ה באמרם (ברכות פ"ח דף נא:) מכבדין את הבית ואחר כן נוטלין לידים או נוטלין לידים ואח"כ מכבדין את הבית ותחשוב שאחד משני הדברים האלו אינו מקובל מפי משה מסיני.
אבל הטעם שהוא גורם להיות חולקים הוא מה שנזכר בתלמוד (שם נב:) שאחד מהם אוסר להשתמש בעם הארץ והשני מתיר. וכן כל מה שידמה לאלו המחלוקות שהם ענפי הענפים.
אבל מה שאמרו משרבו תלמידי שמאי והלל שלא שמשו כל צרכם רבתה מחלוקת בישראל ענין זה מבואר שכל ב' אנשים בהיותם שוים בשכל ובעיון ובידיעת העיקרים שיוציאו מהם הסברות לא תפול ביניהם מחלוקת בסברתם בשום פנים ואם נפלה תהיה מעוטא. כמו שלא נמצא שנחלקו שמאי והלל אלא בהלכות יחידות.
וזה מפני שדעות שניהם היו קרובות זה לזה בכל מה שיוציאו בדרך סברא והעיקרים כמו כן הנתונים לזה כמו העיקרים הנתונים לזה.
אבל כאשר רפתה שקידת התלמידים על החכמה ונחלשה סברתם נגד סברת הלל ושמאי ובם נפלה מחלוקת ביניהם בעיון על דברים רבים שסברת כל אחד ואחד מהם היתה לפי שכלו ומה שיש בידו מן העיקרים.
ואין להאשימם בכל זאת. שלא נכריח אנחנו לשני חכמים מתוכחים בעיון להתוכח כשכל יהושע ופנחס ואין לנו ספק כמו כן במה שנחלקו בו אחרי שאינם כמו שמאי והלל או כמו שהוא למעלה מהם שהקדוש ברוך הוא לא צונו בעבודתו על ענין זה.

אבל צונו לשמוע מחכמי הדור כמו שנאמר (דברים יז) אל השופט אשר יהיה בימים ההם.
ועל הדרכים האלו נפלה המחלוקת לא מפני שטעו בהלכות ושהאחד אומר אמת והשני שקר. ומה מאד מבואר ענין זה לכל המסתכל בו. ומה יקר וגדול זה העיקר במצות:

חלק יב

והחלק הרביעי הם הגזרות שתקנו הנביאים והחכמים בכל דור ודור כדי לעשותם סייג לתורה. ועליהם צוה הקדוש ברוך הוא לעשותם והוא מה שאמר במאמר כללי (ויקרא יח) ושמרתם את משמרתי ובאה בו הקבלה (יבמות דף כא.) עשו משמרת למשמרתי. והחכמים יקראו אותם גזרות.
ולפעמים תפול בהם מחלוקת לפי החכם שהוא אוסר כך מפני כך ולא יסכים עליו חכם אחר. וזה הרבה בתלמוד שאומרים רבי פלוני גזר כן משום כך וכך ורבי פלוני לא גזר. וזה כמו כן סבה מסבת המחלוקת.
שהרי בשר עוף בחלב הוא גזרה מדרבנן כדי להרחיק מן העברה ולא נאסר בתורה אלא בשר בהמה וחיה אבל אסרו חכמים בשר עוף כדי להרחיק מן האיסור ויש מהם מי שלא יגזור גזירה זו שרבי יוסי [הגלילי] היה מתיר בשר עוף בחלב וכל אנשי עירו היו אוכלים אותו כמו שנתפרסם בתלמוד (שבת דף קל).
וכשתפול הסכמה על אחת מן הגזירות אין חולק עליה בשום פנים. וכשיהיה פשוט איסורה בכל ישראל אין לחלוק על הגזירה ההיא אפילו הנביאים בעצמם לא היו רשאים לבטל אותה וכן אמרו בתלמוד שאליהו זכור לטוב לא היה יכול לבטל אחד משמנה עשר דברים שגזרו בית שמאי ובית הלל. והביאו טעם על זה לפי שאיסורן פשט בכל ישראל:

חלק יג

החלק החמישי הם הדינים העשויים על דרך חקירה וההסכמה בדברים הנוהגים בין בני אדם. שאין בם תוספת במצוה ולא גרעון. או בדברים שהם תועלת לבני אדם בדברי תורה. וקראו אותם תקנות ומנהגים.
ואסור לעבור עליהם וכבר אמר שלמה ע"ה על העובר עליהם (קהלת י) ופורץ גדר ישכנו נחש. ואלו התקנות רבות מאד ונזכרות בתלמוד ובמשנה מהם בענין איסור והיתר ומהם בענין הממונות.
ומהם תקנות שתקנו נביאים כמו תקנת משה ויהושע ועזרא כמו שאמרו (מגילה פ"א דף ד.) משה תקן להם לישראל שיהיו שואלים ודורשים בהלכות פסח בפסח ואמרו

(ברכות פ"ז דף מ"ח:) משה תקן הזן בשעה שירד המן לישראל אבל תקנות יהושע ועזרא הם רבות.
ומהם תקנות מיוחסות ליחידים מן החכמים כמו שאמרו (שביעית פ"י) התקין הלל פרוזבול (גיטין דף לד:) התקין רבן גמליאל הזקן (ביצה דף ה) התקין רבן יוחנן בן זכאי והרבה בתלמוד התקין ר' פלוני התקין ר' פלוני.
ויש מהם תקנות מיוחסות להמון החכמים כמו שאמרו (כתובות דף מט:) באושא התקינו או כמו שנאמר תקנו חכמים או תקנת חכמים וכדומה לזה הרבה:

חלק יד

אם כן כל הדינין הנזכרים במשנה נחלקים על אלו החמשה חלקים. ומהם פירושים מקובלים מפי משה ויש להם רמז בכתוב או אפשר להיות סוברים עליהם סברא ומהם הלכה למשה מסיני. ומהם מה שהוציאו בדרך הקש וסברא ובו נפלה המחלוקת. ומהם גזרות ומהם תקנות.
והטעם שהצריכם לכתוב המחלוקת הנופלת בין שתי הדעות הוא מה שאומר שההלכות אלו נכתבו פסוקות שאין בהם מחלוקת ונדחו דברי החכם שאין הלכה כמותו אפשר שיבא אחר כן מי שקבל הפך הדבר שעליו נפסקה ההלכה מהחכם החולק על הדעת ההיא או ממי שהוא נוטה לדעתו ותכנס ספקא בנפשותינו ונאמר איך יקבל זה האיש והוא איש אמת שדבר פלוני אסור והמשנה אומרת שהוא מותר או הפך הענין הזה.
ובשביל זה כשיהיו לנו כתובות אלו הדעות יהיה נגדר זה הפרץ כי כשיאמר המקבל שמעתי שכך וכך אסור נאמר לו כן דברת וזהו דעת פלוני אבל רבים חולקין עליו או פלוני חלק עליו וההלכה כדעת החולק מפני שסברתו יותר נכונה או מפני שמצאנו דבר אחד מסייעתו (עדיות פ"א).
אבל הטעם שהצריכום לכתוב דברי יחיד ורבים הוא מפני שאפשר להיות הלכה כיחיד ועל כן בא ללמדך כשתהיה סברא פשוטה ואפילו ליחיד שומעין לו ואע"פ שחולקין עליו רבים.
והטעם שהצריכום לכתוב דעת איש אחד ואחר כן חוזר מן הדעת ההיא כגון שאמרו בש"א כך ובה"א כך וכך וחזרו ב"ה להורות כדברי בית שמאי כדי להודיעך אהבת האמת והגברת הצדק והאמונה.
שהרי אלו אנשים הנכבדים החסידים הנדיבים המופלגים בחכמה כשראו דברי החולק עליהם טובים מדבריהם ועיונו נכון הודו לו וחזרו לדעתו כל שכן שאר האנשים בראותם

האמת נוטה עם בעל דינו יהיה כמו כן נוטה לאמת ולא יקשה עורף וזהו דברי הכתוב (דברים יד) צדק צדק תרדוף.
ועל זה אמרו חכמים (אבות פ"ה) הוי מודה על האמת רצו לומר אף על פי שתוכל להציל נפשך בטענות תוכחיות כשתדע שהם אמת דברי חבירך אשר טענתך עליו גלויה מפני חולשתו או מפני יכולתך להטעות האמת חזור לדבריו והריב נטוש:

חלק טו

וכאשר חשב המחבר לחבר זה הספר על זאת התכונה ראה לחלק אותו לששה חלקים:
החלק הראשון במצות המחויבות בצמח הארץ כמו כלאים שמטה וערלה ותרומות ומעשרות ושאר חקי המתנות:
החלק השני בפרקי זמני השנה והמועדים ומה שנתחייב בהם והשתנות משפטיהם והאסור בהם והמותר ומה שנכון לחבר בכל פרק מהם מן הדינים והמצות:
החלק השלישי בבעילות וההפרש שיש בדינין בין האנשים והנשים כגון היבום והחליצה והכתובה וקדושין וגיטין ומה שהוא ראוי לומר בכל פרק מהם:
החלק הרביעי בדינין ובמריבות שבין אדם לחבירו ובסחורות ובמשא ובמתן ובשותפות הקרקעות והדומה לו:
החלק החמישי בעניני הקרבנות כפי השתנות משפטיהם ורוב ענייניהם:
החלק הששי בענין טהרות והפכם.
וקרא כל חלק מהם סדר. החלק הראשון נקרא סדר זרעים. והשני סדר מועד. והשלישי סדר נשים. והרביעי סדר נזיקין. והחמישי סדר קדשים. והששי סדר טהרות. (והסימן זמ"ן נק"ט).
והתחיל בסדר זרעים מפני שהוא כולל מצות מיוחדות בזרע הארץ וזרע הארץ היא מחיה לכל בעלי חיים וכיון שאי אפשר לאדם לחיות בלא אכילת מזון לא יתכן לו עבודת השם ובשביל כך הקדים לדבר במצות המיוחדות בזרע הארץ.
ואח"כ דבר על סדר מועד שדרך סדורם בתורה כן הוא כמו שנאמר (שמות כג) ושש שנים תזרע (שדך ושש שנים תזמור כרמך) [את ארצך] ואספת את תבואתה והשביעית תשמטנה ונטשתה ואמר אחר כן ששת ימים תעשה מעשיך ואחר כן שלש רגלים תחוג לי בשנה.
ואחר כן ראה להקדים דיני נשים קודם דיני נזיקין כדי ללכת אחרי הכתוב שאמר (שם כא) כי ימכור איש את בתו לאמה וכי ינצו אנשים ונגפו אשה הרה ואחר כך כי יגח שור את איש ובשביל זה הקדים סדר נשים על סדר נזיקין.

וספר ואלה שמות כולל אלו הארבעה ענינים ענין סדר זרעים וסדר מועד וסדר נשים וסדר נזיקין.
ואחרי אשר דבר על ענין אלה שמות דבר על ענין ויקרא כפי סידורם וסדר אחרי נזיקין קדשים.
ואחריו טהרות שכך סדרם הכתוב והקדים דין הקרבנות קודם דין הטומאות והטהרות שהרי הטהרות התחיל בהם בפרשת ויהי ביום השמיני.
וכשאסף כל אלו הששה מינים הכוללים המצות ראה לחלק כל מין כללי מהם אל מינים פרטיים כפי מה שהוא ראוי וקרא שם כל מין מהפרטים מסכת אחר כן חלק המאמר שיש בכל מין פרטי לפרקים וקרא שם כל אחד פרק. אחר כן חלק מאמר כל פרק לפרקים קטנים נכוחים להבין וקלים לדעתם על פה ולהורותם וקרא שם כל אחד מאלו הפרקים הקטנים הלכה.
וחלק המאמר בסדר זרעים כמו שאומר. התחיל במסכת ברכות. והטעם שהצריכוהו להתחיל בה שהרופא הבקי כשירצה לשמור בריאות הבריא על תכונתה שהיא עומדת עליו יקדים תיקון המזון בתחלת רפואותיו ועל כן ראה החכם הזה להתחיל בברכות שכל מי שאוכל אין לו רשות לאכול עד שיברך וראה לסדר בתחלת דבריו ברכות כדי לתקן המזון תיקון שיש לו ענין.
אחר כך ראה לתקן דבריו כדי שלא יהיה חסר בענין מן הענינים ולפיכך דבר על כלל הברכות שאדם חייב בהם על המזונות ועל המצות ואין לך מצוה שאדם חייב בה בכל יום אלא קריאת שמע בלבד ואין נכון לדבר בברכות ק"ש קודם שידבר על ק"ש עצמה לפיכך התחיל מאימתי קורין את שמע וכל מה שנתחבר אליו.
ואח"כ חזר לענין הסדר והוא לדבר במצות זרע הארץ והתחיל במסכת פאה אחר ברכות בשביל שכל המתנות שאדם חייב בהם על הזרע לא יתחייב בהן אלא אחר קצרו והקמה חייבת בפאה והיא עדיין בקרקע ובשביל זה הקדים לדבר בה.
וסדר אחר פאה מסכת דמאי בשביל שיש בו לעניים זכות כמו שיש להם בפאה וכן אמרו מאכילים את העניים דמאי.
ואחר דמאי כלאים שכך סדרם הכתוב בסדר קדושים תהיו (ויקרא יט) לא תכלה פאת שדך ואחריו שדך לא תזרע כלאים.
וסדר אחר כלאים שביעית והיה נכון להיות מסכת ערלה אחר כלאים שכך סדורה בתורה לולי שראה שהערלה אינה מן המצות שאדם מוכרח לעשותה שכ"ז שלא נטע לא יתחייב

בערלה והשביעית היא מן המצות שאדם מוכרח לעשותה ועוד שהשמטה יש בה סדר מיוחד מן התורה ולפיכך הקדים לדבר בשמטה.
וסדר אחר שביעית מסכת תרומה גדולה מפני שהתרומה היא מתנה ראשונה שמוציאין מן הזרע.
וסדר אחר תרומה מעשר ראשון מפני שהיא במעלה שניה לתרומה בדין הפרשה.
וסדר אחר מעשר ראשון מעשר שני על סדר מעלותם.
וסדר אחר כן מסכת חלה בשביל שאחר שמוציאין מן הזרע כל אלו המתנות שהם תרומה ומעשר ראשון ושני אז יטחנוהו ועושין אותו קמח ולשין אותו ואז יתחייב בחלה.
וכשהשלים לדבר על הזרע ומתנותיו החל לדבר בענין הפירות וסדר אחר מסכת חלה מסכת ערלה.
ואחר כן בכורים שכך סדרם הכתוב הערלה בספר ויקרא והבכורים בפרשת כי תבא.
ועלו מספר החלקים בסדר זרעים לעשתי עשרה מסכתות.
ואחר כך חלק סדר מועד למיניו הפרטים כמו שעשה בסדר זרעים והתחיל במסכת שבת מפני שהוא קדמון במעלה ומפני שהוא בכל שבעת ימים ותרבה תקופתו בזמן גם בו התחיל בתורה בפרשת מועדות.
וסדר אחר שבת עירובין מפני שהוא מענין שבת.
ואחריו פסחים שהוא תחלת המצות הנתונות על ידי משה והיא כמו כן מצוה שניה לשבת בפרשת מועדות.
וסדר אחר כן שקלים כמו שנסדרו בתורה.
וסדר כפורים אחר שקלים כפי סדורה שמצות שקלים בפרשת כי תשא וכפורים בפרשת אחרי מות.
ואח"כ בא לסיים דבריו בשלש רגלים וקודם זה דבר על פסחים ונשאר לו לדבר על ענין סוכות ושבועות ולא נמצא לו מה שידבר בשבועות אלא דברים מיוחדים בכל יו"ט והיא מסכת ביצה והקדים סוכה על ביצה לרוב המצות שיש בסוכות.
ולא נשאר לו מן הפרקים הנזכרים בכתוב אלא ראש השנה בלבד ואחרי ביצה דבר על ראש השנה.
וכשהשלים דבריו על המועדים האמורים בתורה חזר לדבר על זמני התעניות הנזכרים בספרי הנבואה והם הצומות שתקנו הנביאים וסדר אחר כך ענין תעניות.
וסדר אחר תעניות מגילה מפני שהוא תיקון הנביאים שהיו אחרונים לאשר התקינו תעניות.

וסדר אחר מגילה מועד קטן מפני שיש בינו ובין ימי הפורים הצטרפות שבשניהם אסור התענית וההספד.
וכאשר השלים לדבר על הזמנים וחובותיהם וכל מה שנתחבר אליהם חתם הענין במסכת חגיגה שענינה בחובת שלש רגלים והניחה לאחרונה בשביל שאינו ענין כללי ובשביל שאינו חובה אלא על הזכרים כמו שנאמר (שמות כג) יראה כל זכורך. ועלו חלקי המאמר בסדר מועד לשתים עשרה מסכתות.
אחר כן חלק המאמר שיש בסדר נשים והתחיל במסכת יבמות והטעם שהצריכוהו להתחיל ביבמות ולא התחיל במסכת כתובות ועיון השכל נותן שהיתה ראויה להקדים. אבל נעשה זה מפני שהנשואין הוא דבר עומד ברשות אדם ורצונו ואין לב"ד לכוף אדם עד שישא אשה אבל היבום הוא מוכרח לעשותו ולומר לו או חלוץ או יבם וההתחלה בדברים המוכרחים הוא הנכון והראוי מן הדברים שאינם מוכרחים ועל כן התחיל ביבמות.
וסדר אחר כך כתובות.
ואחר כתובות נדרים שפרשת נדרים כולה וההתבוננות שיש בה הוא נדרי נשים כמו שנאמר (במדבר ל) בין איש לאשתו בין אב לבתו וכשיהיו הנשואין גמורין ותהיה האשה נכנסת לחופה יש לבעלה רשות להפר נדריה ומפני זה סמך נדרים לכתובות.
וסדר אחר נדרים נזירות מפני שהנזירות גם כן מכלל נדרים וכשהאשה נודרת בנזיר יוכל הבעל להפר ולפיכך סדר אחר נדרים נזירות.
וכשהשלים לדבר על הנשואין ומה שיתחייב בשבילן מהפרת הנדרים התחיל בענין הגירושין שאחרי נשואין באין הגירושין וסדר גיטין אחר נזירות.
ואחר גיטין סוטה שענינה מענין הגירושין שהסוטה כשתזנה יש לכוף האיש והאשה על הגירושין כמו שאבאר במקומו.
וסדר אחר סוטה קדושין ויש לשאול בכאן מפני מה סדר קדושין באחרונה והיה הנכון להקדימה ולהיות סדורה קודם כתובות.
ואם תאמר שלא סדרו אותה קודם כתובות בשביל שלא נפריש בין יבמות לכתובות שענינם אחד והוא ענין ביאה ושיהיו דבריהם נקשרים ואילו נצרך על כל פנים לסדרו היה כותבו קודם גיטין כדי שיבא על סדר בראשונה קדושין ואחריה גיטין ויהיה סדורם נכון.
ותהיה התשובה שסדורם נעשה כך מפני שהיה רצונו לילך על דרך הכתוב (ג) שהקדים גירושין קודם נשואין והוא מה שאמר הקב"ה (דברים כד) וכתב לה ספר כריתות ונתן

בידה ויצאה מביתו והלכה והיתה לאיש אחר ומתוך דבריו שאמר והיתה לאיש אחר למדנו פרק מפרקי קדושין (דף ה) כמו שנתבאר בתלמוד מקיש הויה ליציאה. ועלו חלקי המאמר בסדר נשים לשבע מסכתות.

אח"כ חלק המאמר בנזיקין וחלק המסכת הראשונה לשלשה חלקים והתחיל בבבא קמא וענינה לדבר על נזיקין כגון שור ובור והבער ודין החובל ואין השופט רשאי להקדים דבר קודם שיסיר ההיזק מבני אדם ומפני זה הקדים אותה בראשונה על שאר הדינין.

ואח"כ בבא מציעא וענינה לדבר על הטענות והפקדונות ושכירות ודין השואל והשכיר וכל מה שהוא ראוי לחבר לזה הענין כמו שעשה הכתוב שאחר דיני שור ובור והבער (שמות כ"א:כ"ב) וכי ינצו אנשים דבר על ארבעה שומרים.

ואח"כ בבא בתרא וענינו לדבר בחלוקת הקרקעות והדינין בענין הדירות המשותפות והשכונות וביטול מקח וממכר במום הנמצא ולדבר בענין הממכרים והקנינים והיאך ראוי לדון אותם והערבות והירושות וסדר החלק הזה באחרונה בשביל שכולו קבלה ודברי סברות ולא התבאר מן התורה.

וכשהודיע ענין הדינין התחיל לדבר על הדיינין גוזרי הגזירות והדינין ההם וסדר אחר ב"ב סנהדרין.

אבל מסכת מכות היא נקשרת בנוסחאות עם מסכת סנהדרין ובכללה היא מנויה ואמרו שבשביל שאמר ואלו הן הנחנקין הדביק אליו ואלו הן הלוקין ואין זה טעם אמת אבל היא מסכת בפני עצמה ונסמכה לסנהדרין מפני שאין רשות לבני אדם לענוש ולהלקות אלא השופטים בעצמם כמו שאמר הכתוב (דברים כה) והפילו השופט והכהו לפניו כדי רשעתו.

וסדר אחר מכות שבועות מפני שבין סוף המסכת שעברה ותחלת זו המסכת יש דמיונים בדיניהם ומשפטיהם והם דומים אלו לאלו כמו שנזכר בתלמוד והחבירוהו לענין ההוא מפני שהוא גם כן ממעשה הדיינים שאין רשות לכוף על השבועה אלא לשופט.

וכשהשלים לדבר על הדינים והדיינים וכל מה שהוא מעשה הדיינים מיוחד בו מן המחלוקת וחיוב השבועות בא לדבר בענין עדיות ורוב ענין זאת המסכת הוא לזכור בה כל ההלכות שהעידו עליהם אנשים ברורים נאמנים ושעדותם ראוי לסמוך עליה והוא שער מן הדינים שהעדיות צריך לזכרם לפני הדיינים וכן כל עדות מהם היו מעידים אותו בב"ד וסדר אותה אחר מס' שבועות בשביל שמס' שבועות יש צורך אליה תמיד ועדיות הם (הצעת) [הודעת] הדברים שהעידו בם לפני השופטים בעתים ידועים וקבלו אותם מהם.

אחר כן התחיל לדבר על עכו"ם לפי שענינה דבר מוכרח לשופט שידענו ואז יהיה שלם כשידע נימוסי העבודות ההם וחוקותיהם ומה שצריך אליהם ואז ידע היאך ידין עליה כי כל מי שיעבוד לכוכב שבתאי בעבודת כוכב נוגה או יתפלל לכוכב צדק בתפלת מאדים אינו חייב מיתה כמו שבאה הקבלה הברורה והניח זו המסכת לאחרונה מפני שלא יקרה ענין עכו"ם אלא באחד מני אלף לימים רחוקים.

וכאשר נשלם לו מה שהיה צריך אליו השופט התחיל באבות ועשה זה לשני ענינים: האחד כדי להודיע שההסכמה והקבלה אמת ונכונה וקבלוה עם מעם ולפיכך ראוי לכבד החכם מהם ולהושיבו במעלה נכבדת בשביל שהגיעה ההוראה אליו ושהוא בדורו כמו אלו בדורם וכן אמרו (ר"ה כה.) אם באנו לחקור אחר בית דינו של ר"ג וכו' אמרו (שם) שמשון בדורו כאהרן בדורו יפתח בדורו כשמואל בדורו ובענין זה יש מוסר גדול לבני אדם שלא יאמרו מדוע נקבל משפט פלוני או תקנת דיין פלוני.

ואין הדבר כן שהמשפט אינו לפלוני השופט אלא להקב"ה שצוה אותנו בו כמו שנאמר (דברים א) כי המשפט לאלהים הוא אבל הכל משפט אחד וקבלוהו איש מפי איש על הדורות החולפים.

והענין השני שהוא רצה לזכור במסכת זו מוסר כל חכם מן החכמים ע"ה כדי שנלמד מהם המדות הטובות ואין אדם צריך לזה הדבר כמו הדיינים שעמי הארץ כשלא יהיו בעלי מוסר אין ההיזק לכל ההמון אלא לבעליו בלבד אבל השופט כשלא יהיה בעל מוסר וצנוע יזיק עצמו ויזיק לבני אדם.

לפיכך היה תחלת דבריו במסכת אבות מוסר הדיינין כמו שאמר הוו מתונים בדין וצריך שיוסר השופט בכל הענינים שיש במסכת אבות כגון שיהיה מתון בדין ואל ימהר פסק דין שאפשר שיהיה בדין ההוא ענין נסתר כמו שאמרו ע"ה דין מרומה.

ואין לו להאריך הדין כמו כן כשידע שאין בו דבר נסתר שזה נקרא ענוי הדין ויש לו להשתדל בחקירת העדים ולהזהר בשעת החקירה שלא ילמדו העדים מדבריו מה שיסייעם על ענינם ואין לו ללמד טענה לבעל הריב וזה נקרא עורכי הדיינין.

ואל יחלל נפשו בחברת עמי הארץ שמא יהיה לבוז ואל יתעלם מבני אדם עד שלא יוכלו לראותו בכל עת שיצטרכו אליו שמא יאבד האביון ואל יבקש מנוחה ותענוגים פן יאבד האמת ולא תמשכהו התאוה.

ואל יהי רוצה להתקדם את חבריו לדין ואל ילחץ עצמו להכנס בדיינות שמא יהיה חשוד.

וצריך להיות מהדר בכל דיניו אחר הפשרה ואם יוכל שלא יפסוק דין בכל ימיו אבל שיעשה פשרה בין שני המריבים הנה מה טוב ומה נעים ואם אינו יכול אז יחתוך הדין. ואל יטריח אבל יתן זמנים ארוכים לבעל הריב ויניחהו לבקש על נפשו כל היום ואע"פ שירבה דברים וידבר הוללות וסכלות.

ואם אי אפשר זה לפי מה שיראה מטענותם יגזור הדין מיד. כמו שאנו רואים רבותינו עושים בענין קשירת הידים והכאת השוטר ללקות ולענוש והפשט הבגדים וקריעת השטרות הקיימות כשימצאו בהם מה שיחייב לעשות זה והרבה כמו זה וכדומה לזו המצוה אומרים (סנהדרין דף ו:) יקוב הדין את ההר.

ועל דרך כלל צריך שיהיה השופט כרופא בקי שכל זמן שיוכל לרפא במזונות לא ורפא ברפואות אבל כשרואה שהחולי חזק ואי אפשר להתרפא במזונות ירפא ברפואות קלות קרובות אל טבע המזון כגון המשקים והמרקחות המבושמות והמתוקנות ואם יראה שהחולי יתחזק ואלו הדברים אינם מכניעים אותו ואינם כנגדו יחזור לרפאותו ברפואות חזקות וישקנו רפואה משלשלת כגון סקמוני"א וכדומה לו מן הרפואות המרות והרעות.

כן השופט ישתדל לעשות פשרה ואם אינו יכול ישפוט בנחת וירצה לבעל הריב בדבר רך ואם לא יוכל מפני אכזריות אחד מהמריבים ושהוא רוצה להתגבר בעול וחמס יתחזק עליו ויהדוך רשעים תחתיו.

וצריך לשופט שלא ירבה לרדוף אחר תענוגי העולם ואהבת העושר והמעלה כמו שאמר הכתוב (שמות יח) שונאי בצע ואמרו ע"ה מלך במשפט יעמיד ארץ וגו' (כתובות דף קה:) אם דומה הדיין למלך שאינו צריך לכלום יעמיד ארץ ואם דומה לכהן המחזר על הגרנות יהרסנה.

ואחר שנראה שהשופט צריך לכל אלו המוסרים כדי להוסר בהם אם כן מה נחמד ונכון היה תקון מסכת אבות אחרי מסכת סנהדרין ומה שנלוה אליה לפי שהיא כוללת אלה המוסרים ועוד נוסף עליהם ענינים אחרים מביאים לידי פרישות מן העולם וכבוד העולם ובעליה ומעשה היושר והיראה.

וכאשר השלים מוסר הדיינים החל לבאר שגיאותם כי כל מי שיש בו טבע בשר ודם אי אפשר שלא יטעה ויחטא ולפיכך סדר הוריות אחר אבות ובה חתם סדר נזיקין. ועלו חלקי המאמר בנזיקין לח' מסכתות.

אחר כן חלק המאמר בענין קדשים והחל בקרבנות הכהנים שהם מסכת זבחים. ואחר זבחים מנחות כפי סדורם בתורה.

וכשהשלים ענין זבחי קדשים ומה שנלוה אליהם דבר על ענין שחיטת שאר הזבחים על סדר הכתוב שהרי אחר שאמר והיה המקום אשר יבחר ה' שמה תביאו וגו' אמר רק בכל אות נפשך תזבח ואכלת בשר (דברים יב) והביא אחר מנחות חולין.
ואחר חולין בכורות על סדר הכתוב כמו כן כי אחר שאמר רק בכל אות נפשך אמר לא תוכל לאכול בשעריך מעשר דגנך תירושך ויצהרך ובכורות בקרך וצאנך.
וכשהשלים לדבר בעניני הקדושות סדר דמי הערכים שהם כמו כן קדש והביא אחר בכורות ערכין.
ואחר ערכין תמורה על פי סדורם בכתוב כמו כן.
וכשהשלים לדבר על המינין האלו הביא אחר כן מסכת כריתות ודבר בה על כל המצות שיתחייב בהם כרת וכל הנלוה לאותו הענין והטעם שבשבילו סדר המין הזה בקדשים שכל דבר שחייבין על זדונו כרת חייבים על שגגתו חטאת אלא במעט כמו שיתבאר שם.
והביא אחר כריתות מעילה מפני שהדברים שחייבין עליהם מעילה יותר קלים מהדברים שחייבים עליהם חטאת.
והביא אחר מעילה מסכת תמיד והניח אותה באחרונה בשביל שאין בה דבור לא על דרך חכמה ולא על איסור ועל היתר אלא ספור שהוא אומר היאך היו מקריבין התמיד כדי לעשות כן תמיד.
והביא אחר תמיד מדות ואין בו ענין אחר אלא ספור שהוא זוכר מדת המקדש וצורתו ובנינו וכל ענינו והתועלת שיש במין ההוא כי כשיבנה במהרה בימינו יש לשמור ולעשות התבנית ההוא והתבניות והצורות והערך מפני שהוא ברוח הקדש כמו שאמר (דה"א כח) הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל.
וכשהשלים לדבר בקרבנות הבהמה ובכל הנלוה עליהם ותבנית הבית שמקריבין בו אותן הקרבנות סדר אחריו מסכת קנים ואין ענין במסכת ההיא אלא לדבר בתערובי העופות כשיתערבו קרבנות העופות אלו עם אלו. והניח זה הענין באחרונה מפני שאינו מוכרח לפי שאפשר שיתערבו ושלא יתערבו ועוד שהדבור עליו מעט מזער כמו שיתבאר במקומו. ובהם חתם סדר קדשים. ועלו חלקי המאמר בסדר קדשים לעשתי עשרה מסכתות.
אחרי כן חלק המאמר בטהרות והתחיל במסכת כלים וענינו שהוא כולל עיקרי הטומאות ולזכור כל מה שהוא מקבל טומאה ושאינו מקבל טומאה כי כשיזכור לנו מה שהוא מקבל טומאה נדע כל הדברים שהם מקבלים טומאה ושאינם מקבלים.

והביא אחר כלים אהלות וענינו לדבר על טומאת מת והקדים זאת המסכת בשביל שהיא קשה מכל הטומאות.
ואחריה נגעים וענינו שהוא מדבר בטומאת צרעת שהמצורע יטמא באהל ויש בו קצת דמיון מטומאת מת כמו שיתבאר במקומו.
וכשהשלים טומאת מת והדומה לו בא לדבר בענין טהרה והיא פרה אדומה והביא אחר נגעים מסכת פרה.
וכשהשלים לדבר על הטומאות החמורות והיאך ענין טהרתם דבר בענין הטומאות הקלות שאין בם אלא הערב השמש וסדר אחר פרה מסכת טהרות וקרא שמה טהרות בלשון נקיה שהדבור בה הוא בטהרת הטומאה ועוד שידיעת הטומאות מצריך לדעת ענין טהרה.
ושמא יחשוב החושב שענין קריאת שם הסדר סדר טהרות וקרא שם מסכת ממנו טהרות שהוא תפישה על המחבר ואנו אומרים שאינו תפישה אצל חכמי ההגיון שהם קוראים המין הפרטי בשם המין הכולל אותו.
וכשהשלים הטומאות החמורות והיאך תעלה הטהרה מהם ודבר על טומאות קלות הביא אחר כך דיני טהרה וסדר אחר טהרות מקואות.
והניח נדה אחר כל אלו הטומאות מפני שאינה טומאה כללית לכל מין האדם וסדר אחר מקואות נדה.
ואחר נדה מכשירין והנכון היה לסדר אחר נדה זבים אבל הקדים מכשירין על זבים כמו שהקדימו הכתוב שהרי מכשירין בפרשת ויהי ביום השמיני וזבים בפרשת זאת תהיה תורת המצורע.
וסדר אחר זבים טבול יום כמו שאמר הכתוב (ויקרא טו) זאת תורת הזב ואשר תצא ממנו שכבת זרע ואלו הטומאות המוקדמות כולן הן כוללות הגוף ר"ל כשיגע בהם אדם יטמא כל גופו ובשביל זה בא לדבר על טומאת כל אבר ואבר בפני עצמו.
וסדר אחר טבול יום ידים.
ואחר ידים עוקצין והניחה לאחרונה מפני שהוציאוה בדרכי הסברא ואין לה עיקר בכתוב ובה חתם ספרו. ועלו חלקי המאמר בטהרות לשתים עשרה מסכתות.
והיו מספר כל מסכתות המשנה ששים ואחת ופרקים חמש מאות ושלשה ועשרים.

חלק טז

אחר כן ראה להסתפק משמות המקובלים על הקרובים אליו משמעון הצדיק והיו דבריו במשנה דבר קצר וכולל ענינים רבים והיה הכל מבואר לו לחדוד שכלו אבל

למי שהוא פחות ממנו הענין ההוא עמוק בעיניו שהחכמים הקדומים לא היו מחברים אלא לנפשותם.
לפיכך ראה אחד מתלמידיו והוא רבי חייא לחבר ספר וללכת בו אחר רבו ולבאר מה שנשתבש מדברי רבו והיא התוספתא וענינו לבאר המשנה ותוספתא אפשר להוציא טעמה מהמשנה אחר יגיעה רבה והוא הוציאם ללמדנו היאך נוליד ונוציא ענינים מן המשנה. וכן עשה רבי אושעיא.
ורב חבר ברייתא והיא ספרא וספרי ורבים זולתם כמו שאמרו כי אתא רבי פלוני אתא ואייתי מתניתא בידיה.
ואולם לא היו אלה הברייתות כלם כצחות דברי המשנה ולא כתקון ענינה וקוצר מליה ועל כן היתה עיקר ר"ל המשנה וכל החבורים עולים אחריה ושניים אליה והיא המכובדת אצל הכל וכשיעריכו אותה לחבורים ההם ראוה בנות ויאשרוה.
וכל הבא אחריה אחר החבורה הנכבדת ההיא לא שם לבו ומאודו אלא להתבונן בדברי המשנה. ולא חדל דור אחר דור להתבונן ולחקור בה ולפרש אותה כל חכם כפי חכמתו ובינתו.
ונחלקו בפירוש קצת הלכות ממנה לפי רוב השנים ואין חבורה מהם שלא חקרה והתבוננה במשנה וגלתה חדושים והביאה ממנה דמיונים על ענינים אחרים עד שהגיע הזמן לרבינא ורב אשי שהם האחרונים מחכמי התלמוד והתבודד רב אשי לחבר התלמוד וראה בעצתו לעשות בדברי כל הבאים אחרי רבינו הקדוש כמו שעשה רבינו הקדוש בדברי כל הבאים אחרי משה.
וכלל כל דברי המדברים ושכל המתבוננים ופירוש המפרשים ודקדוק ההלכות וקבצם וכבש הכל בחכמתו ובמה שנתן לו הקב"ה מנפש פשוטה וכבוד החכמה וחבר התלמוד.
והיתה כוונתו בו ארבעה דברים:
האחד פירוש המשנה וכל מה שנפל בה מדברים המכילים ענינים רבים ממחלוקת הפירושים וטענות כל מפרש על חבירו וגלוי טענת האמת וזה ראשית הכוונות שנתכוון.
והשני פסק הדין על דעת האחד משני החולקים שנחלקו בדברי המשנה או בפירושה או בחדושים שנתחדשו בה ושחברו עליה.
והשלישי בחידושי הענינים שהוציאו חכמי כל דור מן המשנה וגלוי העיקר והראיות שהורו בהן וסמכו עליהן התנאים המדברים על דברי המשנה עד שנסדר מדבריהם מה שנסדר והגזירות והתקנות העשויות מאחרי רבינו הקדוש עד המחבר הזה.
והרביעי דרשות שהם ראויות לפי ענין כל פרק שנזדמן להיות בו דרש.

וזה הענין הרביעי ר"ל הדרש הנמצא בתלמוד אין ראוי לחשוב שמעלתו מעוטה ותועלתו חסרה. אבל יש בו תבונה גדולה מפני שהוא כולל חידות פליאות וחמודות נפלאות. כי הדרשות ההם כשיסתכלו בהם הסתכלות שכלי יובן בהם מהטוב האמתי מה שאין למעלה ממנו ויגלה מהם מן הענינים האלקיים ואמתת הדברים מה שהיו אנשי החכמה מעלימים אותו ולא רצו לגלותו וכל מה שכלו בו הפילוסופים דורותיהם ואם תביט אותו על פשוטו תראה בו ענינים רחוקים מן השכל שאין למעלה ההם.

ועשו דבר זה לענינים נפלאים. האחד מהם ללטוש רעיוני התלמידים וללבב לבותם. ועוד כדי לעוור עיני הכסילים שלא יזהירו לבותם לעולם ואילו היו מראים להם זוהר האמתות יסבו פניהם מהם כפי חסרון טבעיהם שנאמר בהם ובדומיהם אין מגלין להם את הסוד מפני שאין שכלם שלם כדי לקבל האמתות על בוריים.

וכן החכמים לא היו רוצים לגלות קצתם לקצתם סודות החכמה וכבר זכרו (חגיגה פ"ב דף יג) שאיש מן החכמים נכבד [פתה] לאנשים בקיאים בחכמת מעשה בראשית והוא היה בקי במעשה מרכבה אמר להם למדוני מעשה בראשית ואלמדכם מעשה מרכבה ואמרו טוב הדבר וכאשר למדוהו מעשה בראשית נמנע הוא מללמוד להם מעשה מרכבה.

וחס ושלום שעשה זה מפני רוע לב למנוע החכמה או בשביל שיהיה לו יתרון עליהם. שהמדות האלה מגונים באחד מהטפשים קל וחומר באלו החסידים הנכבדים. אבל עשה הדבר בשביל שראה בעצמו ראוי לקבל מה שיש אצלם ושאינם ראוים לקבל מה שיש אצלו.

והביא על ענין זה דברי שלמה (שיר ד) דבש וחלב תחת לשונך ופירשו עליהם השלום ואמרו שענין דבר זה שהחכמות המתוקות שהנפש תנעם בהם כמו שינעם החיך בדבש וחלב צריכים להסתירם ושלא ידובר בהם ואל יעלו על שפת לשון בשום פנים וזהו שאמר תחת לשונך שהענינים האלה אינם ממה שראוי ללמוד ולהגות בם בישיבות החכמה.

ואולם ירמזו בכתוב מהם רמזים נעלמים וכשיגלה הקב"ה מסוה הסכלות מלב מי שירצה אחרי אשר ייגע וירגיל בחכמות אז יבין מהם כפי שכלו.

ואין לאדם עם החכמה ודרישתה וההשתדלותה אלא לעזוב ענייניו ביד הבורא ולהתפלל אליו ולהתחנן לבוננהו ולהורותו ולגלות לו הסודות הגנוזות בכתוב כמו שמצאנו דוד ע"ה עשה כן באמרו (תהלים קיט) גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך וכשיגלה הקב"ה את עיני האדם ויראה לו מה שהראה ראוי לו לגנזם כמו שאמרנו.

ואם ירמוז מהם במעט ירמוז למי שיש לו שכל שלם ונודעה אמתתו כמו שבארו וגלו במעשיות רבות בתלמוד. ועל כן אין ראוי לאיש חכם לגלות מה שידע מן הסודות אלא למי שהוא גדול ממנו או כמוהו שאם יגלה אותו לכסיל אע"פ שלא יגנהו לא ייטב בעיניו. ועל כן אמר החכם (משלי כג) באזני כסיל אל תדבר כי יבוז לשכל מליך.

ועוד שהלימוד להמון העם צריך שיהיה בדרך חידה ומשל כדי שיהיה כולל הנשים והנערים והקטנים עד אשר ישלם שכלם ואז יתבוננו וישכילו עניני הרמזים ההם ולענין זה רמז שלמה עליו השלום באמרו (שם א) להבין משל ומליצה דברי חכמים וחידותם. ומפני אלו הסבות סדרו חכמים עליהם השלום דבריהם בדרשות על ענין שירחיקהו שכל הכסיל לפי מחשבתו.

ואין ראוי לסמוך החסרון אל הדרש ההוא אבל יש לחשוב שהחסרון בא משכלו וכשיראה משל ממשליהם שהוא קשה להשכיל אפילו פשוטו ראוי לו להשתומם מאד על שכלו שלא הבין הענין עד אשר חסרו בעיניו האמונות בתכלית הרחוק שהרי הדעות יש להם יתרון זה על זה כפי יתרונות המזגים. וכמו שנמצא מזג איש אחד שהוא ישר ממזג איש אחר כן יש שכל איש אחד שלם משכל איש אחר.

ואין ספק שאין שכל מי שידע דבר נכבד כשכל מי שישכיל הדבר ההוא שהאחד נקרא שכל בפועל והאחד שכל בכח. ובשביל זה יש דברים שהם בעיני אנשים בתכלית האמת והביאור ואצל איש אחר הם רחוקים ונמנעים מהיותם על פי המעלה בחכמה.

והנני נותן לך בו משל מבואר כגון שנשאל לאיש מאנשי חכמת הרפואה והחשבון והנגון ומהיר בחכמת הטבע ונבוב ומשכיל והוא נעור וריק מחכמת התשבורת וחכמת הכוכבים ונאמר לו מה אתה אומר באיש שהוא טוען שגוף השמש שאנו רואים כאילו היא עגולה קטנה ויאמר שהוא גוף כדור וגודל הכדור ההוא כגודל כדור הארץ מאה וששים וששה פעם ושלשה שמיני פעם וכדור הארץ שבמדתה עשינו המדות האלה הוא כדור שיש בהקפו ארבעה ועשרים אלף מיל. ויהיה על הדרך הזה מגיע לדעת כמה מילין יש במדות גודל כדור השמש.

אין ספק שהאיש ההוא זך הרעיון אשר השכיל מן החכמות כל מה שאמרנו לא ימצא בנפשו מקום לקיים זאת האמונה וכל זה דבר רחוק בעיניו בלי מושג.

והטענה השכלית תבא לו בתחלת המחשבה שהטענה הזאת בטלה כי איך אפשר להיות האדם על מקום כפי זרת אחד מן הארץ וידע שעור גרם השמש והקיפה ומדת שטחה עד אשר תהיה דעתו כוללת אותה כמו שהוא כולל מדת חלק מחלקי הארץ.

ועוד יאמר איך אפשר זה והנה גרם השמש בשמים בתכלית המרחק ואפילו ראיית גרם השמש על נכון אי אפשר לנו ולא נשיגהו אלא זיוו בלבד ואיך יגיע אדם למעלה שיוכל למדוד אותו וידקדק מדתו בשלשה שמיני פעם. זה דבר שוא הוא שאין כמוהו. ולא יהיה בלבו ספק על היות זאת הטענה בטלה ושלא תוכל להיות.

אבל כשירגיל נפשו בלמוד ספרי המדות וחכמות מה שהוא ראוי בתבנית הכדוריות וזולתם מן הערכים הנערכים זה לזה ויעתק משם אחר כן אל הספר המסודר בענין זה והדומה אליו ר"ל ספר תכונת הגלגלים הידוע ספר אלמגסט"י. אז יתברר אצלו זאת הטענה ותשוב לו הטענה אמת שאין בה ספק ושיש עליה מופת.

ולא יהיה אצלו הפרש בין שגוף השמש הוא כשעור הזה או שהשמש היא מצויה וירגיל שכלו להאמין הדבר שהיה בתחלה מרחיק הרחקה גדולה ויאמין בו אמונה גמורה.

הנה זה יוכל להיות, ואנחנו לא הסכמנו על האיש ששאלנוהו זה הענין שיהיה חסר מן החכמות האחרות אבל שיהיה טוב השכל וזך הטבע וחכם. והשאלה אשר שאלנוהו משאלות הלמודיות שהיא מן המדרגה שיעלו בה לאלהות.

קל וחומר יהיה הענין במי שאין לו חכמה כלל ולא הרגיל נפשו בדרך מדרכי חכמות הלמודיות אבל היה נסעו משכל אמו לשכל אשתו שנשאל שאלה משאלות האלהית שהם צפונות בדרשות אין ספק שהם רחוקים בעיניו כרחוק השמים מן הארץ ויקצר שכלו להבין דבר מהם.

ועל כן ראוי שנדין הדרשות ההם לכף זכות ונטיב לעיין בהם. ואל נמהר להרחיק דבר מהם אבל כשירחק בעינינו דבר מדבריהם נרגיל נפשנו בחכמות עד שנבין ענייהם בדבר ההוא אם יוכלו להכיל לבותינו הדבר הגדול הזה שהרי החכמים אע"פ שהיה להם מן התאוה ללמוד וטוב הרעיון והיגיעה וחברת החסידים הנכבדים והרחקת העולם בכל מה שיש בו. היו מיחסים החסרון לנפשם כשהם מעריכים נפשותם לפי מה שקדם אותם. והוא מה שאמרו (עירובין דף נג:) לבם של ראשונים כפתחו של אולם ושל אחרונים אפילו כמחט סדקית.

וכ"ש אנחנו שהחכמה נעדרה ממנו וכאשר הודיענו הקב"ה ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבוניו תסתתר (ישעיה כט.) יחד הכתוב כל אחד ממנו בארבעה דברים. בחולשת השכל. וחוזק התאוה. ועצלות בבקשת החכמה. והזריזות בבצע העולם. ארבעת שפטיו הרעים ואיך לא נסמוך החסר לנפשותינו כשנעריך אותה עליהם.

ומפני אשר ידעו עליהם השלום בענין זה שכל דבריהם ברורים ונקיים ואין בהם סיגים צוו עליהם והזהירו שלא ילעג אדם עליהם ואמרו (גיטין דף נז:) כל המלעיג על דברי

חכמים נידון בצואה רותחת כו' ואין לך צואה רותחת גדולה מן הכסילות אשר השיאתו להלעיג.
ועל כן לא תמצא לעולם מרחיק דבריהם אלא איש מבקש תאוה ונותן יתרון להנאות המורגשות אשר לא העיר לבו בדבר מן המאורים הבהירים.
ומפני שידעו אמתת דבריהם כלו בעסק ההוא כל ימיהם וצוו לשקוד עליו כל הלילה ומקצת היום ושמוהו תכלית החכמה וכן היא.
ואמרו (פ"ק דברכות דף ח.) אין להקב"ה בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד והשב לבך לזה הדבר שאם תסתכל אותו על פשוטו תמצאנו רחוק מאד מן האמת כאילו ארבע אמות של הלכה בלבד היא התכונה הנדרשת ושאר החכמות והדעות מושלכות אחר גויו. ובזמן שם ועבר ואחריו שלא היתה שם הלכה הנוכל לומר שאין להקב"ה חלק בעולם כלל.
אבל אם תעיין זה הדבר עיון שכלי תראה בו מן החכמות דבר פלא ותמצאנו מוסף כלל גדול מן המושכלות: ואני אבארם לך כדי שיהיה לך דמיון לשאר מה שיבא לידך ולכך שים לבך אליו כראוי.

חלק יז

דע כי הקדמונים חקרו חקירה עצומה באשר נתן להם מן החכמה וטוב המחשבה עד נתקיים אצלם שכל דבר נמצא יצטרך עכ"פ להיות לו תכלית אשר בשבילה היתה מציאותו. כי לא לדבר רק נמצאו הנמצאים.
וכאשר נתקיים להם זה הדין הכללי התחילו לחלק כל נמצאים לדעת תכלית כל מין מן המינים הנבראים.
וראו כי כל נמצא שהוא מלאכותי ר"ל העשוי למלאכה היא תכלית עשייתו ידוע ואין צורך בענין ההוא לחקירה שהאומני לא יעשה מלאכה אלא אם כן שתכליתה מצוייר בנפש האומן.
והמשל בזה כמו שאומר שהמשור לא עשאו הנפח אלא אחרי אשר חשב בלבו איך יוכל להפריש דבקי העץ עד נגלה ללבו צורת המשור והחל לעשותו כדי לחתוך בו אם כן נדע כי כוונת המשור להניפו על העץ וכוונת הקרדום לחתוך בו וכוונת המחט להחביר בו בגד לבגד ויש לכל הדברים הנמצאים מציאה מלאכית.
אבל מה שהמציאתו המלאכה האלהית והחכמה הטבעית כגון מיני האילנות והעשבים ומיני מחצבי האדמה ומיני אבנים ומיני החיות יש מהם אשר תכלית מציאותן נעלמת

ואין יודע אותה כלל אא"כ תודע בנבואה או בכח דעת העתידות אבל בחקירת הדעת א"א.
מפני שאין ביכולת האדם לחקור עד שיבין וידע לאיזה טעם המציא הטבע קצת הנמלים בכנפים ומהם בלי כנפים. ולאיזה טעם המציא גם כן תולעים מרבה רגלים ואחרים מעטי רגלים ומה היא תכלית זאת התולעת וזאת הנמלה.
אבל בדברים שהם גדולים מאלה פעלם יותר גלוי אמנם בידיעת תכלית בריאתם יגלה יתרון אנשי החכמה ועל פי שיהיה יותר חכם וגדול התשוקה וזך הרעיון ללמוד כן תהיה ידיעתו יותר גמורה.
וע"כ כשנתן הקב"ה לשלמה מן החכמה מה שהבטיחו בה ידע מסודות בריאת אלה המינין מה שאפשר לאדם לדעת מדרך שהוא אדם.
ודבר על תכלית יצירת האילנות והעשבים ומיני החיים כמו שאמר הכתוב (מלכים א ה) וידבר על העצים מן הארז אשר בלבנון ועד האזוב אשר יוצא בקיר וידבר על הבהמה ועל העוף ועל הרמש ועל הדגים והיה זה לעד שהיתה בו רוח אלהית ואמר אחר כן ויבאו מכל העמים לשמוע את חכמת שלמה.
אך על דרך כלל יש לדעת שכל הנמצאים שתחת גלגל הירח נמצאו בשביל האדם לבדו.
וכל מיני החיות יש מהם למאכלו כצאן ובקר וזולתם. ויש מהם לתועלתו בזולת המאכלים כמו החמור לשאת עליו מה שלא יוכל להוליך בידו והסוסים להגיע בהם מהלך דרך רחוקה בימים מועטים. ומהם מינים שלא נדע להם תועלת ויש בהם תועלת לאדם ולא יכיר אותם.
וכן האילנות והצמחים מהם למאכלו ומהם לרפאותו ממחלותיו וכן העשבים ושאר המינים.
וכל מה שתמצא מן החיות והצמחים שאין להם תועלת מזון ואין בו לפי מחשבתך דע שהדבר ההוא לחולשת שכלנו. וא"א לכל עשב ולכל פרי ולכל מין מבעלי החיים מן הפילים עד התולעים שלא יהיה בהם תועלת לאדם. והמופת על זה שהרי בכל דור ודור יגלה לנו עשבים ומיני פירות שלא נגלו לקדמונינו ויש בהם תועלות גדולות.
ואין ביכולת אדם להיות דעתו כוללת תועלת כל צמח הארץ ואולם נגלה ענין בדרך הנסיון על הדורות החולפים.
אבל אם תאמר מדוע נבראו הסמים הממיתים כגון עשב הנקרא ביי"ש ועשב הדם אשר ימות בה האדם ואין בהם תועלת ראוי לך לדעת שיש בהם תועלת שאם תמית בעת

שיאכלו אותה לא תמית בעת שיחבשו בה ע"ג הגוף וכשתכיר כי תועלת גדולה יש לאדם באפעה ובנחשים קל וחומר במה שהם מועטים מהם בהיזק.
וכאשר מצאו שתכלית כל אלו הענינים הוא למציאת האדם הוצרכנו לחקור כמו כן למה נמצא האדם ומה היתה כוונת יצירתו.
וכאשר האריכו לחקור בענין זה מצאו לאדם פעלים רבים מאד שהרי כל מיני בעלי חיים והאילנות יש להן פעל א' בלבד או ב' פעלים כמו שאנו רואין הדקלים שאין להן פעל אלא להוציא התמרים וכן שאר האילנות. וכן החיות נמצא מהם מי שיארוג בלבד כמו העכביש ומי שיבנה כמו השממית והוא צפור דרור המקננת בבתים בזמן החום. ומי שיטרוף כאריה.
אבל האדם יעשה מעשים רבים משתנים זה בזה וחקרו על כל פעולותיו פעל לדעת תכלית בריאתו מאלה הפעלים ומצאו כי תכליתו פעל א' בלבד ובשבילו נברא ושאר פעליו הם לקיים עמידתו כדי שישלם בו.
הפעל האחד ההוא והפעל הזה הוא לצייר בנפשו הסודות המושכלות ולדעת האמתות על פי מה שהם עליו שהדעת נותן ששוא ושקר להיות תכלית האדם לאכילה ולשתיה ולבעילה או לבנות קיר כי כל אלה מקרים מתחדשים עליו לא יוסיפו על כחו הפנימית ועוד שהוא משתתף בזה עם רוב הברואים.
והחכמה היא אשר תוסיף על כחו הפנימית ותעתיק אותו ממעלת בוז למעלת כבוד שהרי היה האדם בכח וחזר אדם בפועל והאדם קודם שישכיל וידע הוא נחשב כבהמה לא נבדל משאר מין החיות אלא בהגיון שהוא חי בעל הגיון רוצה לומר בהגיון שהוא מצייר לנפשו המושכלות.
והנכבד שבמושכלות לצייר לנפשו אחדות הקב"ה וכל הנלוה לענין ההוא מהאלהיים ששאר החכמות אינם אלא להרגיל בהם עד שיגיע לדעת האלהי והדיבור בזה הענין עד כלותו יאריך מאד.
אבל עם ציור המושכלות יתחייב להרחיק רוב התענוגים הגופיים כי תחלת השכל יצייר שחרבן הנפש בתקון הגוף ותקון הנפש בחרבן הגוף.
שהאדם כשיהיה רודף תאוות ומגביר המורגשות על המושכלות ומעביר שכלו לתאותיו עד יחזור כבהמה אשר לא תצייר לנפשה אלא האכילה והשתיה והתשמיש. אז לא יתודע הכח האלהי רוצה לומר השכל.
וישוב אז כאלו הוא בריה גזורה שוחה בתוך ים ההיולי ופירש ים היולי תהו. ונתברר מאלו המוקדמות כי תכלית העולם וכל אשר בו הוא איש חכם וטוב.

וכאשר יתברר לאיש שהוא ממיני האדם הדעת והמעשה. ר"ל בדעת לצייר בשכלו אמתות הדברים על פי מה שהם עליו ולהשיג כל מה שאפשר לאדם להשיג. והמעשה. הוא תקון ויושר הדברים הטבעיים ושלא יהיה שטוף בתענוגים ושלא יקח מהם אלא מה שיהיה בו תקון גופו ותקון המדות כלם.

ועל כן האיש שיהיה על ענין זה הוא התכלית והוא החפץ. וזה הדבר לא נודע מאת הנביאים בלבד אבל חכמי האומות החולפים ואשר לא ראו הנביאים ולא שמעו חכמתם כבר ידעו גם הם שאין האדם שלם אלא כשיהיה כולל הדעת והמעשה.

ודי לך בדברי החכם המפורסם בפילוסופים שאמר חפץ האל ממנו להיות נבונים חסידים. שהאדם כשיהיה חכם נבון מבקש תאוות אינו חכם על האמת. שתחלת החכמה מחייבת שלא יקח אדם ממעדנים הגופניים אלא מה שיש בו תקון צורך גופו. וכשנפרש מסכת אבות נשלים זה הענין ונבארהו כפי מה שהוא ראוי.

וכן מצאנו הנביא האשים וחשב לעון למי שהתהלל שהוא חכם והוא מורד במצוה ומבקש תאות נפשו. והוא מה שאמר (ירמיה ח) איכה תאמרו חכמים אנחנו ותורת ה' אתנו.

וכן אם יהיה האדם כמו כן עובד ונזיר ומרחיק המעדנים לבד ממה שיצטרך לתקון גופו והולך במנהגים הטבעיים כולם על קו המישור ומחזיק בנועם המדות כולם אבל אין לו חכמה. גם זה חסר השלמות. אבל הוא יותר שלם מן הראשון אך מעשיו שהוא עושה אינם על דרך נכונה ולא על דרך אמת.

ועל כן אמרו חכמים ע"ה (אבות פ"ב) אין בור ירא חטא ולא עם הארץ חסיד כאשר בארנו. וכל מי שיאמר בעם הארץ שהוא חסיד הוא מכזיב בחכמים שגזרו בענין זה גזירה נחתכת. והוא מכזיב השכל כמו כן.

ועל כן תמצא הצווי בכל התורה ולמדתם ועשיתם. מביא החכמה קודם המעשה שבחכמה יגיע האדם למעשה. ובמעשה לא יגיע בו אל החכמה. וזהו מה שאמרו ע"ה (קידושין דף מ) שהתלמוד מביא לידי מעשה.

ונשאר בכאן שאלה אחת והיא שיוכל אדם לומר אתם כבר אמרתם שהחכמה האלהית לא המציאה דבר לריק אלא לענין. וכי כל היצורים שמתחת גלגל הירח הנכבד מהם הוא האדם. ותכלית היות האדם לציר לנפשו המושכלות. ואם כן מדוע המציא הקב"ה כל האנשים אשר לא יציירו מושכל לנפשם.

ואנו רואים שרוב בני אדם ערומים מן הערמה ורקים מן החכמה מבקשים התאוה. ושהאיש החכם המואס בעולם הוא יחיד בין רבים. לא ימצא אלא אחד בדור מהדורות.

התשובה על זה שהאנשים ההם נמצאו לשתי סבות. האחת להיותם משמשים לאחד ההוא. שאילו יהיו כל בני אדם מבקשים חכמה ופילוסופיא. נשחת תקון העולם ואבד מין בעלי חיים מן העולם בימים מועטים.

מפני שאדם חסר מאד ויצטרך לדברים רבים והיה נצרך ללמוד החרישה והקצירה ולדוש ולטחון ולאפות ולתקן כלים למלאכות האלה כדי להשלים בהן תקון מזונו. וכך יהיה צריך ללמוד הטויה והאריגה כדי לארוג מה שילבש וללמוד בנין לבנות מקום להסתר שם. ולעשות כלים לכל אלו המלאכות. ואין בחיי מתושלח מה שיספיק ללמוד אלו המלאכות שהאדם מצטרך במחיתו לכולם צורך מוכרח. ומתי יהיה מוצא פנאי ללמוד ולקנות חכמה.

על כן נמצאו שאר בני אדם לתקן אלו המעשים הצריכים אליהם במדינה כדי שימצא החכם צרכו מזומן ותתישב הארץ ותהיה החכמה מצויה.

ומה טוב אמר האומר לולי המשתגעים נשאר העולם חרב. ושאין בעולם שגעון דומה לשגעון האדם. שהוא חלוש הנפש ודל ההרכבה והוא נוסע מתחלת הגליל השני משבעה גלילות הישוב עד סוף הששי. והוא עובר ימים בזמן החורף. והולך בארץ תלאובות בזמן החורב והקיץ ומסתכן בנפשו לחיות השדה ולרמשים כדי שירויח דינרים.

כשיקבץ כלום מן הזהובים שמכר בהם כח נפשו השלם ויהיה לו מהם חלק יתחיל לחלק אותם על אומנים לבנות לו יסוד על טבור הארץ בסיד ואבנים כדי להקים עליו קיר שיעמוד שנים רבות. והוא יודע שלא נשאר משנות חייו מה שיוכל בהם לבלות בנין עשוי מן הגמא. היש שטות ושגעון כזה.

וכן כל תענוגי העולם הם הוללות וסכלות גמור אבל הם סבה לישוב העולם. ועל כן קראו חכמים ע"ה מי שאין לו חכמה עם הארץ כלומר לא נמצאו כי אם לישוב הארץ לפיכך הם מיחסים שמם לארץ.

ואם יאמר איש שהרי אנו רואין שוטה וכסיל והוא שוקט בעולם לא ייגע בה ואחרים עובדים אותו ומתעסקים בעסקיו ואפשר שיהיה המשתמש בעסקיו איש חכם ונבון אין הדבר כאשר יחשוב שמנוחת הכסיל ההוא כמו כן עובד ומכין הטוב ההוא לאיש אשר חפץ הבורא לתתו לו.

ואע"פ שהוא נח ברוב ממונו או רכושו יצוה לעבדיו לבנות ארמון כליל יופי ולנטוע כרם חשוב כמו שיעשו המלכים וכל הדומה להם ואפשר שיהיה הארמון ההוא מזומן לאיש חסיד יבוא באחרית הימים ויחסה יום אחד בצל קיר מן הקירות ההם ויהיה לו סבה להנצל ממות כמו שאמר (איוב כז) רשע יכין וצדיק ילבש.

או יקחו מן הכרם ההוא כוס יין יום א' לעשות ממנו צרי הנקרא טריאקה וימלט בו מן המות איש תמים ושלם אשר נשכו האפעה. וכן מנהג הקב"ה וחכמתו אשר העביד בה הטבע עצות מרחוק אמונת אומן.

וזה הענין ביארוהו חכמים ע"ה (ברכות דף נח:) אמר כי בן זומא היה עומד על הר הבית והיה רואה ישראל שעולים לחוג ואומר ברוך שברא כל אלה לשרתני. כי היה ע"ה יחיד בדורו.

והסבה השנית במציאות מי שאין בו חכמה מפני שאנשי החכמה הם מעטים מאד וזה הדבר נתחייב בדרך החכמה האלהית ואין לומר כאשר חייבה החכמה הראשונית מדוע היה כך. כמו שאין לשאול למה היו הגלגלים תשעה וכוכבי לכת שבעה והיסודות ארבעה. שאלו כלם והנוהגים מנהגיהם נתחייבו להיות כך במציאה הראשונה.

והנה חכמים ע"ה כבר ביארו זה ואמר רבי שמעון בן יוחאי על אנשי דורו ואע"פ שהיו נכבדים רובם (סוכה דף מה:) ראיתי בני עליה והם מועטים אם שנים הם אני ובני הם. ועל כן נבראו ההמון לעשות חברה לחכמים שלא ישארו שוממים.

ואולי תחשוב שזאת התועלת קטנה אבל היא צריכה וראוי יותר מן הראשונה. שהרי הקב"ה העמיד הרשעים בארץ ישראל כדי לעשות להם חברה ולהסיר שממות נפשות החסידים הוא מה שנאמר (שמות כג) לא אגרשנו מפניך בשנה אחת פן תהיה הארץ שממה.

וזה הענין פירשו חכמים גם כן ואמרו (ברכות פ"א דף ו) מאי כי זה כל האדם כל העולם כולו לא נברא אלא לצוות לזה פירוש להסיר עצבונו ושממון יחידותו.

וא"כ נתבאר מכל אשר אמרנו שהכונה בבריאת כל מה שיש בתוך העולם ההוה והנפסד אינו אלא איש שלם כולל החכמה והמעשה כמו שאמרנו. וכשתתבונן ותלמד מדבריהם ע"ה אלו שני הענינים ר"ל החכמה והמעשה מאשר בארוהו ורמזוהו תדע כי על נכון אמרו שאין לו להקב"ה בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה.

וכבר יצאנו מהענין שהיינו מתעסקים בו. אבל הבאתי אלו הדברים מפני שהם מיפים האמונה ומעוררים על בקשת החכמה ואינם נקלים לפי מה שאני רואה.

והנני חוזר לעניני וכשהשלים רב אשי לחבר חבור התלמוד על מה שהוא עליו היה הפלגת חבורו ועוצם תועלתו לעד נאמן עליו די רוח אלהין קדישין ביה.

ומה שנמצא מחבור רב אשי בתלמוד הם חמש ושלשים מסכתות. ולא מצאנו לו דבר בסדר זרעים אלא בברכות בלבד ולא במסכת שקלים מסדר מועד. ולא על מסכת עדיות

ולא מסכת אבות מסדר נזיקין. ולא על מסכת מדות ומסכת קנים מסדר קדשים ולא מצאנו לו דבר גם כן מסדר טהרות אלא במסכת נדה בלבד.
אחר כן נפטר רב אשי בבבל אחר שגמר התלמוד כאשר זכרנו.
וכן עשו חכמי ארץ ישראל מה שעשה רב אשי כתבו התלמוד הירושלמי. והמחברו הוא רבי יוחנן ונמצא הירושלמי חמשה סדרים שלמים.
אבל סדר טהרות לא נמצא לו תלמוד בשום ענין לא בבלי ולא ירושלמי אלא מסכת נדה כמו שזכרנו. אבל יכול אדם לפרש הסדר ההוא אחר יגיעה רבה ועמל גדול ושיסייעוהו התוספתא והברייתות וילקט ההלכות הבאות על ענינו בכל התלמוד ויוציא בשכלו העקרים של המסכתות וענייניהם מן ההלכות ההם. כפי שתראה כשנפרש הסדר ההוא בעזה"ה.
וכשמתו כל החכמים ע"ה שאחרון מהם היה רבינא ורב אשי והתלמוד כבר נגמר וכל אשר קם אחריו היתה תכלית כונתו וכל מאדו להבין דבריהם שכתבו בלבד ועליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע.
וחברו הגאונים פירושים רבים אבל לא הספיק אחד מהם להשלים פירוש כל התלמוד לפי דעתו. ויש מהם מי שמנעו קוצר ימי חייו. ומהם מי שמנעו עסקי בני אדם בדיניהם.
וחברו כמו כן חבורים בהלכות פסוקות מהם בלשון ערב ומהם בלשון הקודש. כגון הלכות גדולות והלכות קטנות והלכות פסוקות והלכות רב אחא משבחא וזולתם.
וההלכות אשר עשה הרב הגדול רבינו יצחק ז"ל הספיקו בעד כל החבורים ההם מפני שהם כוללות לכל תועלת הפסקים והדינים שצריך אליהם בזמננו זה ר"ל זמן הגלות. ובאר שם כל הטעיות אשר נמצאו לאשר היו לפניו בפסקיו ואין תפישה עליו בהם אלא בהלכות מועטות לא יגיעו עד עשר בשום פנים.
אבל הפירושים המצויים לכל הגאונים יתודע יתרון כל אחד כפי יתרון שכל בעליהם והאיש הנבון המעיין בתלמוד יוכל להשכיל די שכל כל גאון וגאון מדבריו ומפירושיו.
וכאשר הגיע הזמן אלינו הלכנו על המנהג שמצאנו החולפים מן החקירה והדרישה וההשתדלות כפי היכולת כדי לקבל במה שנקוה להועיל בו שכר מאת הבורא. וקבצתי כל אשר בא לידי מפירושי אדוני אבי ז"ל וזולתו עד רבינו יוסף הלוי כי לב האיש ההוא בתלמוד מבעית למי שיסתכל בדבריו ועומק שכלו בעיון עד אשר כמעט נאמר בו וכמוהו לא היה לפניו מלך כמנהגו ודרכו. ואספתי גם כן מה שמצאתי לו מן ההלכות בפירושו לנפשו ומה שנראה לי אני כמו כן מן הפירושים כפי חולשת יכלתנו ומה שלמדנו מן

החכמה וחברתי פירוש בתלתא סדרי מועד ונשים ונזיקין. לבד מארבע מסכתות אני חושב עתה בהם לחבר אותם ועוד לא מצאתי פנאי לדבר בהם.
וחברתי כמו כן פירוש חולין לרוב הצורך אליו וזה הוא עסקינו אשר היינו עוסקים עם רוב הדרישה לכל מה שדרשנו. ואחר כן ראיתי לחבר במשנה חבור שיש צורך גדול אליו על הענין שאבאר בסוף דברי זה:

חלק יח

ואשר קראני לחבר זה החבור הוא אשר ראיתי התלמוד שהוא עושה במשנה דבר שאי אפשר להשיגו בסברא לעולם שהוא מביא עקרים ויאמר כי זו המשנה העידה על ענין כך וכך. שזאת המשנה חסרה מלים ותקון דברים ראוי להיות כך או שזאת המשנה היא לפלוני ודעתו כך. ועוד שהוא מוסיף במיליה ומחסר מהם ויגלה טעמיה וראיתי כשיהיה עשוי זה החבור על הענין אשר אבאר על כל המשנה יהיו בו ד' תועלות גדולות.
האחת שאנו מלמדים פירוש המשנה על נכון ובאור מליה שאילו שאלת לגדול שבגאונים בעד פירוש הלכה מן המשנה לא יכול לומר בה דבר אלא אם ידע על פה תלמוד ההלכה ההיא או יאמר לך אראה מה שיש בה מן הדברים בתלמוד ואין ביכולת אדם לדעת על פה כל התלמוד וכל שכן בהיות הלכה אחת מן המשנה מפורשת בארבעה עלים וחמשה כי יבא דבר על דבר וטענות וקושיות ותשובות עד שלא ידע לבחור הברור מפירוש המשנה ההיא אלא אדם בקי בעיון.
והנה מה יעשה בהלכה אחת כי לא ישלם פירושה ופסקי הדין בה אלא משתי המסכתות או שלשה.
והתועלת השנית הם הפסקים שאומר לך בפירוש כל הלכה על דעת מי נפסקה ההלכה.
והתועלת השלישי להיות כמבוא לכל המתחיל בעיון החכמה ויקבץ לו ממנו דרך בדיקת הדבור וביאורו ויהיה אז כמי שכלל בדעתו כל התלמוד ויהיה לו לעזר גדול בכל התלמוד.
והתועלת הרביעית שיהיה למזכרת למי שיקרא וידע ויהיה כל מה שקרא נצב בין עיניו תמיד ותהיה משנתו ותלמודו סדורה על פיו.
וכאשר ציירתי לנפשי הענינים האלה נערתי חצני לחבר אשר יזמתי לעשות. ועניני בזה החבור פירוש המשנה כמו שפי' התלמוד ואני בוחר הפירושים האמתיים ומרחיק הפירושים אשר נראה שהם נדחים בתלמוד ואגלה העילות והטעמים אשר בשבילם

נפלה המחלוקת בין החולקים בקצת המחלוקת. ועל דעת מי ההלכה כפי אשר יתבאר בתלמוד.
ואשמור בכל הענין ההוא לקצור המלות כדי שלא ישתבש הקורא שאין פירושינו לבונן האבנים אבל לבונן מי שיש לו לב להבין.
וראיתי שיהיה סדור חבורי על המנהג שנהגו כל המפרשים והוא שאכתוב דברי המשנה עד סוף ההלכה אחר כן אדבר על פירוש ההלכה ההיא כפי אשר יעדנו וערכנו ואחר כן אקח ההלכה שניה כמו כן עד סוף המשנה וכל הלכה שתהיה יעודה ומבוארת אכתבנה ולא נצטרך לדבר בה.
ודע שכל מקום שהם חולקים ב"ש וב"ה הלכה כב"ה אלא בדברים ידועים שהלכה כב"ש ובהלכות ההם בלבד אומר לך כשאפרשם הלכה כב"ש.
וכן כל משנה סתם שאין מחלוקת בה תהיה ההלכה כפי שהיא אומרת. אלא פעם אחת בין רבים ובאותם ההלכות הזרות אומר לך שזה הסתם נדחית ואינה הלכה אבל שאר המחלוקות לא נצריכך בהם להרבות מחשבה אבל מיד אומר לך הלכה על דעת מי היא ואפילו יהיו יחיד ורבים אומר לך הלכה כרבים.
והאל יורנו לנוכח האמת וירחיקנו מהפכו בעזרתו אל רם ונשא:

חלק יט

וראיתי להביא פרקים עשרה קודם שאתחיל לפרש והם באמונת האל אין בהם תועלת גדולה כנגד הענין שאנו עוסקים בו ייטב לעמוד עליהם למי שירצה להיות שלם במשנה:
הפרק הראשון במנין החכמים הנזכרים במשנה ונקראו ההלכות על שמם: השני במנין החכמים הנזכרים במשנה בשביל מעשה שהיתה בזמן אחד או למוסר שלמדו ממנו או דרש שאמר: הג' להודיע מה שנתפרסם מיחס חכמי המשנה: הד' בחכמים שהיו בדור אחד והדורות שהשיגו קצת החכמים לקצתם: הה' בביאור שם התלמיד והרב מהם כפי אשר נתפרסם: הו' בהודעת שמותם הסתומים ולהוסיף בידיעתם: הז' בזכרון מעלתם כפי שעשה המחבר: הח' ביחוסם לארצות ולמלאכות ולאנשים ולמשפחות: הט' באנשים שנפלה ביניהם מחלוקת ברוב דבריהם: היו"ד בחלוק הלכותיהם ברוב או במעוט:

חלק כ

הראשון במנין החכמים הנזכרים במשנה ונקראו ההלכות בשמו שם. כבר אמרנו בפתיחת דברינו שמחבר המשנה קצר דבריו בספור שמות האנשים המקובלים להחל משמעון הצדיק וריעיו והקבלה כולה חוזרת לשמעון ומנין אלו האנשים אשר בשמם

נכתבו כל הדינים והקושיות והתקנות והגזירות בכל המשנה אחד ותשעים איש ואלו הם:

רבי אליעזר בן הורקנוס רבי אליעזר בן יעקב רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי. יהושע בן פרחיה. רבי יהושע בן חנניה רבי יהושע בן קרחה רבי יהושע בן בתירא רבי יהושע בן הורקנום רבי אלעזר בן עזריה ר' אלעזר בן יהודה איש ברתותא. רבי אלעזר ב"ר צדוק רבי אלעזר בן שמוע רבי אלעזר חסמא רבי אלעזר בן פרטא רבי אלעזר ברבי שמעון רבי אלעזר בן פאבי רבי יהודה ב"ר אלעאי ר"י בן בתירא ר"י בן בבא ר"י בן אבא. יהודה בן טבאי. רבן שמעון בן גמליאל ר"ש בן יוחאי ר"ש השזורי ר"ש בן ננס רבי שמעון בן הסגן שמעון בן שטח שמעון התימני ר"ש בן עזאי ר"ש בן זומא ר"ש בן אלעזר ר"ש בן יהודה ר"ש בן בתירא ר"ש אחי עזריה רבי חנינא סגן הכהנים רבי חנינא בן אנטיגנוס. חנניא בן חכינאי. רבי חנניה ב"ג רבי נחוניא בן אלי נתן איש כפר הבבלי רבי ישמעאל רבי נחמיה. נחמיה איש בית דלי. רבי יוחנן בן נורי. יוחנן כהן גדול. רבן יוחנן בן זכאי רבי יוחנן בן ברוקא. יוחנן בן גודגדא. רבי יוחנן הסנדלר ר"י בן ישוע בן חמיו של ר"ע רבי יוסי בן משולם רבי יוסי בן החוטף אפרתי. רבי יוסי הגלילי. יוסף בן יועזר. יוסף בן יוחנן. רבי יוסי ב"ר יהודה רבי יוסי הכהן. יוסף בן חוני. רבן גמליאל רבן גמליאל הזקן. דוסתאי איש כפר דמא. רבי דוסתאי ב"ר ינאי. אבא שאול. רבי טרפון רבי מאיר ר"ע רבי חוצפית רבי נתן. נחום הלבלר. רבי מיאשא רבי צדוק. נחום המדי. רבי דוסא בן הרכינס רבי אלעאי ר' כוברי. פפיאס. רבי מתיא בן חרש. נתאי הארבלי. שמעיה ואבטליון. הלל ושמאי. רבי זכריה בן הקצב. אדמון. חנן בן אבשלום רבי ידוע הבבלי. עקביא בן מהללאל. רבי יקים איש חדיד. מנחם בן סיגנאי. רבי יעקב. ולא שמרנו בזכרון שמותם סדר זמניהם:

חלק כא

הפרק השני במנין החכמים הנזכרים במשנה בשביל מעשה שהיה בזמן אחד מהם או מוסר שיסר בו או פסוק שאמר בו דרש.

כבר הביאו במשנה זכרון רוב החכמים ולא בשביל שסמוך להם דבר מן הלכות באיסור או היתר אבל נזכרו בשביל דבר אשר קרה בזמן אחד מהם או למד מוסרים כגון הנזכרים באבות ולמדנו ממנו המוסר ההוא או הדרש אשר דרש אינו מורה על איסור והיתר וכתבו הענין על שמו. ומנין האנשים אשר בא זכרונם על אחד מהענינים שזכרנו ודומיהן שבעה ושלשים איש ואלו הם.

רבי יהושע בן לוי רבי אלעזר הקפר רבי אלעזר בן ערך רבי אליעזר המודעי. יהודה בן תימא ר"ש בן נתנאל ר"ש בן עקשיא ר"ש בן חלפתא. חנינא בן דוסא. חנניה בן חזקיה בן גרון. רבי חנניא בן תרדיון רבי נחוניא בן הקנה רבי ישמעאל בן פאבי יוחנן בן החורוני רבי יוסי ב"ר יהודה איש כפר הבבלי רבי יוסי בן דורמסקית רבן גמליאל בנו של ר"י הנשיא רבי שמעון איש המצפה. חוני המעגל רבי הורקנוס רבי ינאי ר' נהוראי. אנטיגנוס איש סוכו רבי חלפתא איש כפר חנניא רבי לויטס איש יבנה רבי יונתן. שמואל הקטן. בן בג בג. בן הא הא. אליהועיני. בן הקף. חנמאל המצרי. ר"ש בן מנסיא. אבא שאול בן בטנית. זכריה בן קבוטל. בבא בן בוטא רבי ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקא רבי ישמעאל ב"ר יוסי.

ולא כוונתי דברי כמו כן לזכור אלה על סדר זמנם. א"כ כלל מספר החכמים הזכורים במשנה מאה ושמונה ועשרים.

ושני אנשים הביאו זכרם והם אלישע אחר ולא ספרנו אותו בכלל אלו הטהורים בשביל הענין שנודע לו ומנחם חבירו של שמאי ולא ספרנו אותו כמו כן שלא נמצא לו במשנה דבר בשום פנים להיות נלוה לכל הדברים אשר ספרנו:

חלק כב

הפרק השלישי באשר נתפרסם מיחס חכמי המשנה מהם רבן גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא ורבי יהודה הנשיא בן רבן גמליאל בן רבי שמעון בן גמליאל הזקן בן רבן שמעון בן הלל הנשיא והוא הלל הבבלי אשר אליו נסמכה כת מן החכמים האחרונים ועל דעתו היתה ונקראת בית הלל.

והלל זה הוא מבני שפטיה בן אביטל בן דוד ואלה השבעה חכמים כבר התבאר שהם מזרע דוד.

ומהם ארבעה מקהל הגרים והם שמעיה ואבטליון ורבי עקיבא ורבי מאיר.

ומהם כהנים שמעון הצדיק אשר אליו חזרו ההלכות כלן לקיים מה שנאמר (דברים לג) יורו משפטיך ליעקב ורבי אלעזר בן עזריה גם הוא עשירי לעזרא ושמעון דודו והוא הידוע שמעון אחי עזריה ורבי אלעזר בן שמוע ורבי חנינא סגן הכהנים ור"ש בנו והוא הידוע ר"ש בן הסגן וישמעאל בן פאבי ויוחנן כהן גדול ורבן יוחנן בן זכאי ויוסי בן יועזר ורבי יוסי הכהן ורבי טרפון אליהועיני בן הקף חנמאל המצרי.

ושאריתם מישראל ולא נודע בהם במה שאני יודע יחס:

חלק כג

הפרק הרביעי באנשים שהיו בדור אחד מן החכמים והשיגו קצתם לקצתם שמעון הצדיק ורבי דוסא בן הרכינס היו בדור אחד והאריך ימים ר' דוסא בן הרכינס עד שהשיג לרבי עקיבא ואנשי דורו וזו היא החבורה הראשונה.

אבל השניה אנטיגנוס איש סוכו ורבי אלעזר בן חרסום.

והחבורה השלישית יוסי בן יועזר איש צרידה ויוסי בן יוחנן איש ירושלים.

והחבורה הרביעית יוחנן בן מתתיה ויהושע בן פרחיה ונתאי הארבלי.

והחבורה החמישית חוני המעגל ואליהועיני בן הקף ויהודה בן טבאי ושמעון בן שטח.

והחבורה הששית עקביא בן מהללאל ושמעיה ואבטליון וחנן ואדמון ורבי מיאשא.

והחבורה השביעית שמאי והלל ומנחם ויהודה בן בתירה ורבי פפאיס ורבי יוחנן בן בג בג וחנניה בן חזקיה בן גרון ונחוניא בן הקנה ובבא בן בוטא ורבי יוחנן בן החורוני ורבן גמליאל הזקן ונחום הלבלר ואלו שבע כתות היו בבית שני מתחלתו ועד סופו ולא ראו החורבן.

אבל החבורה אשר אחרי אלו שראו החורבן הם רבי אליעזר בן יעקב ורבי צדוק ור"א בנו ורבן יוחנן בן זכאי ותלמידיו ורבי ישמעאל בן אלישע כהן גדול אבא שאול ור"א המודעי ורבי חנינא סגן הכהנים ורבן גמליאל ור"ש בנו ורבי חנינא בן אנטיגנוס ורבי חנינא בן דוסא ורבי חנניא בן תרדיון ושמואל הקטן ור"א בן פרטא ורבי אלעזר בן דמא וחנניא בן חכינאי ורבי יהודה בן בבא.

והכת השנית אחר החורבן רבי טרפון רבי עקיבא ורבי אלעזר המודעי ורבי אלעזר בן עזריה ורבי ישמעאל ורבי יהושע בן קרחה וחנניא איש אונו ושמעון בן ננס ויוחנן בן ברוקא ורבי ישמעאל בנו ורבי יוחנן בן גודגדא ורבי אלעזר חסמא ור"י בן תימא.

והחבורה השלישית ר"מ ור"י ורבי יוסי ורבי נתן ורבי יוחנן הסנדלר ורבי יוסי הגלילי ורבי אלעזר בן שמוע ושמעון בן עזאי ושמעון בן זומא ורבי חוצפית המתורגמן.

והחבורה הרביעית ר"י הנשיא ורבן גמליאל ור"ש בנו ורבי שמשן בן יוחאי ורבי אליעזר בנו ור' שמעון בן אלעזר ורבי ישמעאל ברבי יוסי ורבי יונתן וזאת החבורה היא האחרונה מחבורות המשנה:

חלק כד

הפרק החמישי בביאור שם התלמיד והרב מהם כפי אשר נתפרסם: כבר הקדמנו בפתיחת דברינו שרבינו הקדוש מחבר המשנה תלמיד אביו היה וכן כל אחד מזקניו ע"ה תלמיד האב עד הלל עד שמעון הצדיק כמו שזכרנו וכן רבן יוחנן בן זכאי עד הלל.
ותלמידי רבן יוחנן בן זכאי חמשה ר"א בן הורקנוס הנודע ענינו ורבי יהושע בן חנניה ורבי יוסי הכהן ור"ש בן נתנאל ור"א בן ערך והוא הכת אשר נתבשרו בחיי העולם הבא כמו שנתפרסם בתלמוד (חגיגה דף יד) הם ותלמידי תלמידיהם.
ור"ע תלמיד ר"א בן הורקנוס והוא רבו מובהק והיה לו לר"ע קצת למוד אצל רבי טרפון אבל אינו רבו אלא חבירו והיה ר"ע מכבד לר' טרפון ואומר לו ר' והיה רבי טרפון אומר לר"ע עקיבא וכבר אמר לו ר"ע הרשיני לומר לפניך דבר ממה שלמדתני כמבואר.
ורבי מאיר ור"ש בן יוחאי תלמידים לרבי עקיבא והוא רבם המובהק והיה לרבי מאיר קצת למוד אצל (ר"ע) [ר' ישמעאל] וזולתו.
ור"י קרי לרבי אלעזר בן עזריה והוא רבו המובהק.
וכל מה שתמצא במשנה ר' פלוני בשם רבי פלוני דע שהוא תלמידו ולפיכך קבל ממנו.
והיה לרבינו הקדוש קצת למוד לפני רבי אלעזר בן שמוע.
וסומכוס תלמיד רבי מאיר וחשב ללמוד לפני רבי יהודה אחר מותו ולא היה כן:

חלק כה

הפרק הששי לגלות הסתום משמותם ולהוסיף בם פרסום עד שיהיו נקובים: ר"א סתם הנזכר במשנה הוא ר"א בן הורקנוס תלמיד רבן יוחנן בן זכאי.
ורבי יהושע סתם הוא רבי יהושע בן חנניא תלמיד רבן יוחנן בן זכאי.
ור"י סתם הנזכר במשנה הוא ר"י בר אלעאי שעליו נאמר בתלמוד מעשה בחסיד אחד והוא שמו מפורסם אצלם.
ורבי אלעזר סתם הוא רבי אלעזר בן שמוע הכהן שהיה בדורו של רבן גמליאל שרצה לקרות לפניו רבינו הקדוש ולא הניחו תלמידיו לקרות לפניו אלא מעט (יבמות פד.).
ור"ש הנזכר במשנה סתם הוא רבי שמעון בן יוחאי תלמיד רבי עקיבא שנודע ענינו עם קיסר ור' אלעזר (ור"ש הוא ובנו) [בר"ש הוא בנו] (שבת דף לג:).
ובן עזאי ובן זומא ובן ננס הם שמעון בן עזאי ושמעון בן זומא ושמעון בן ננס ובן בתירא הוא רבי יהושע בן בתירא. ובן בג בג הוא רבי יוחנן ויוחנן כהן גדול הוא יוחנן בן מתתיה הידוע הנזכר בתפלות במלחמות מלכי יון.

ורצו ר"מ ור' נתן לבייש רבן גמליאל אביו של רבינו הקדוש על דבר יאריך להזכיר ענינו והרחיקם רבן גמליאל מישיבתו (הוריות פ"ג ד' יג:) וכשהיו אומרים הלכה על שם אחד מהם אם היתה בשם ר"מ יאמרו אחרים אומרים ואם היתה בשם ר' נתן יאמרו יש אומרים.

אך מה שאמר במשנה רבי משום רבי ישמעאל אמר תלמיד אחד לפני רבי עקיבא והוא רבי מאיר.

ומה שאמרו הדנין לפני חכמים הם חמשה אנשים ר"ש בן עזאי ור"ש בן זומא ור"ש בן ננס וחנן וחנניה איש אונו.

ורבי מאיר נקרא גם הוא ר' נהוראי והענין אחד ושמו העיקר רבי נחמיה.

אבל מה שנאמר במשנה חכמים ר"ל כי לפעמים יכנה בחכמים בשביל אחד מן האנשים שהקדמנו שמותם ופעמים ירצה לומר בשביל כל המון החכמים ופעמים יבאר בתלמוד ויאמר מאן חכמים רבי פלוני ואולם יעשה זה בהיות המקבלים רבים שקבלו מן החכם ההוא ובעבור היות אנשי הדעת ההיא רבים יקראם חכמים ואפילו שיהיה לאיש אחד.

ואולם מה שאמרו ב"ש וב"ה רצונו לזכור החבורה הנוטה לדעת שמאי והחבורה הנוטה לדעת הלל שתלמידי האדם הם אנשי ביתו.

ורבי הוא רבינו הקדוש והוא ר' יהודה הנשיא הששי להלל הזקן והוא המחבר המשנה.

וכל מקום שנאמר במשנה באמת אמרו הוא הלכה למשה מסיני.

אבל סתם משנה הוא מה שהסכימו עליו דעת רבים והשתוה עיונם בו ולא נפלה בו מחלוקת או שיקבלוהו רבים מפי רבים עד משה כפי אשר חלקנו בפתיחת דברינו.

והמקבל הקרוב שנתיחס אליו המאמר הוא ר"מ. וזהו ענין שאמרו סתם משנה רבי מאיר.

אלא במקצת סתומות שאפשר שהם לר"מ לבדו ועליו מחלוקת או יהיו לאיש אחר חוץ מר"מ והתלמוד יבאר אותם.

וכשנפסק ההלכה על דעת מי היא בכל הלכה מהלכות המשנה אז תגיע לתכלית שאלתך בענין זה:

חלק כו

הפרק השביעי בסדר מעלותם כמו שעשה המחבר, חלק מעלות האנשים הנזכרים במשנה שהם מאה ושמונה ועשרים לשלש מעלות:

שכל מי שיהיה בעיניו נכבד מאד במעלתו על כל המעלות קראו בשמו כגון שאמר הלל ושמאי ושמעיה ואבטליון וזה לגדולתם וכבוד מעלתם בשביל שאי אפשר למצוא כנוי ראוי להם לכבד את שמם כמו שאין כנוי לנביאים.

אבל החכמים שהיו בעיניו למטה מן המעלה הזו יכנה אותם ברבן כגון רבן גמליאל ורבן יוחנן בן זכאי.
ושהיו בעיניו למטה מן המעלה הזאת יכנה את שמם רבי כמו שאמר רבי מאיר ור"י.
והיה מכנה אנשי המעלה הזאת כמו כן אבא כמו שהוא אומר אבא שאול. ולפעמים יעביר הכנוי מהם ואינו חושש כגון שהוא אומר שמעון אחי עזריה ואלעזר איש ברתותא.
וכלל האנשים אשר נקראו בשמם על דרך כבוד ולא כנה אותם אלו הן. שמעון הצדיק אנטיגנוס איש סוכו יוסי בן יועזר יוסי בן יוחנן כהן גדול יהושע בן פרחיה נתאי הארבלי חוני המעגל אליהועיני בן הקף חנמאל המצרי יהודה בן טבאי שמעון בן שטח שמעיה ואבטליון חנן ואדמון ועקביא בן מהללאל הלל ושמאי נחום הלבלר חנניה בן חזקיה בן גרון בבא בן בוטא. וכל מי שנזכר בשמו מלבד אלה העביר כנויו משמו ולא הקפיד עליהם:

חלק כז

הפרק השמיני בהתיחסם לארצות ולמלאכות ולאנשים ולמשפחות:
כל אלו האנשים המקבלים הוסיף להם מחבר המשנה ידיעה ופרסום על פי ענינים יש מהם מי שיחס אותם למלאכה כדי לפרסם שמו כגון שאמר נחום הלבלר ור"ש השזורי.
מהם שיחס לארצו כגון שאמר איש חדוד ואיש אונו ואיש ברתותא וענין שאמר איש צרידה ואיש ירושלים וזולתם מן המקומות מפני שהוא ידוע המקום ההוא וכבודו כלומר כי זה האיש אשר הוא מאנשי המקום ההוא באמת ראוי לקרותו איש.
ומהם מי שיודיעוהו בשם אביו או אחיו כגון מאמרו ר' פלוני בן פלוני או ר' פלוני אחי פלוני וזה הרבה ומהם מי שיודיעוהו במשפחתו כגון שאמר פלוני הכהן:

חלק כח

הפרק התשיעי באנשים אשר בינם נפלו מחלוקת ברוב המקומות האנשים אשר תמצא ביניהם מחלוקת במשנה ברוב הדברים אלו הן:
ר"מ ורבי יהודה ור"ש ורבי יוסי אלה הארבעה נפל מחלוקת בין כל שנים מהם ובין ארבעתם גם כן. רבי אלעזר כמו כן תמצאנו חולק עם כל אחד מאלו הארבעה אבל פחות מן המחלוקת הנופלות בין הארבעה.

וכן ר"ע ורבי אליעזר ורבי יהושע תמצא מחלוקת בין כל אחד מהם ובין שלשתם כמו כן אבל פחות ממחלוקת הד' הנקדמים ותמצא המחלוקת כמו כן בין רבי עקיבא ורבי ישמעאל ורבי טרפון ורבי אלעזר בן עזריה פחות מן המחלוקת אשר הקדמנו.
ואחריהם במיעוט המחלוקת ב"ש וב"ה.
ואחריהם במחלוקת רבן גמליאל או רבן שמעון בן גמליאל או רבי עם כל אחד מהם מהנזכרים עתה ובין אלו האנשים הוא המחלוקת ברוב המשנה אלא בענינים זרים:

חלק כט

הפרק העשירי בחלוק הלכותיהם בין רב למעט: אלו החכמים המקבלים המשנה כאשר חלקנו יש מהם מי שנכתבו בשמו הלכות רבות כמו ר"מ ורבי יהודה ויש מהם מי שנכתב בשמו הלכות מועטות כגון רבי אלעזר בן יעקב כאשר אמרו משנתו של רבי אלעזר בן יעקב קב ונקי ר"ל מעטים והלכה כמותם.
וסדר רוב הלכותיהם ומיעוטם כפי אשר זכרנו בפרק הקודם מרוב מחלוקותם ומיעוטם.
ויש מהם מי שלא נכתבה לו במשנה אלא הלכה אחת בלבד ולא הוסיפו לשנות שמו בדבר ממשפטי המצות והם שבעה ושלשים:
איש נחום הלבלר ורבי מיאשא במס' פאה (פ"א מ"ו) בלבד ולא נשנה להם דבר שני בשום פנים במקום אחר.
וחנניה (ח) בן חכינאי ורבי יוסף בן החוטף אפרתי בכלאים (פ"ג מ"ז ופ"ד מ"ח) בלבד.
ור' אלעזר חסמא (ט) ורבי יוסי בן משולם בתרומות (פ"ג מ"ה ופ"ד מ"ז) בלבד.
ורבי חוצפית בשביעית (פ"י מ"ו).
ורבי אליעזר בן יהודה איש ברתותא ודוסתאי איש כפר דמא בערלה (פ"א מ"ד ופ"ב מ"ה) בלבד.
נחום המדי בשבת (פ"ב מ"א) בלבד.
ור' (אלעזר) [אלעאי] ורבי דוסתאי ברבי ינאי בעירובין (פ"ב מ"ו ופ"ה מ"ד).
ור"ש בן הסגן ובן בכרי בשקלים (פ"א מ"ד ופ"ח מ"ה) בלבד.
ויהודה בן טבאי ושמעון בן שטח ויוסי בן יועזר ויוסי בן יוחנן ונתאי הארבלי ויהושע בן פרחיה בחגיגה (פ"ב מ"ב) בלבד.
ושמעון התימני ונחמיה איש בית דלי ביבמות (פ"ד מי"ג ופט"ז מ"ז) בלבד.
ורבי אלעזר בנו של רבי יוסי הגלילי ורבי יהושע בן הורקנוס בסוטה (פ"ה מג"ה) בלבד.
ידוע הבבלי במציעא (פ"ז מ"ט) בלבד.
ר"ש בן יהודה בשבועות (פ"א מ"ה) בלבד.

ור"ש בן בתירא ור' נחוניא בן אלינתן איש כפר הבבלי ורבי יוסי הכהן ור' יקים איש חדיד ומנחם בן סגנאי בעדיות (פ"ו מ"ב פ"ז מה"ח פ"ח מא"ב) בלבד.
ושמעון אחי עזריה ויוסי בן חוני בזבחים (פ"א מ"ב) בלבד.
ורבי אלעזר בר"ש בתמורה (פ"ד מ"ד) בלבד.
ורבי יעקב בנגעים בלבד.
רבי אלעזר בן פאבי במסכת טהרות (פ"ז מ"ט) בלבד.
ור' יוחנן בן ישוע בן חמיו של ר"ע בידים (פ"ג מ"ה) בלבד.
אלה האנשים כולם הספורים אין לאחד מהם בכל דיני המשנה אלא הלכה אחת במסכתות אשר זכרנו.
וכבר נשלם לנו הענין אשר רצינו להקדים אותו. ואנחנו עתה מתחילין לפרש כפי מה שייעדנו: